

ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ ЗА
**ЧОВЕКОВИТЕ
ПРАВА**
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
ЗА 2021 ГОДИНА

ХЕЛСИНШКИ
КОМИТЕТ
ЗА ЧОВЕКОВИ
ПРАВА

ИЗДАВАЧ:

Хелсиншки комитет за човекови права,
претставуван од претседателката на УО, проф. д-р Неда Здравева

УРЕДНИЧКА:

Уранија Пировска, извршна директорка

ЈАЗИЧНА РЕДАКЦИЈА:

Роберт Раман

ДИЗАЈН:

МАСИВА ДООЕЛ Скопје

СОДРЖИНА

ВОВЕД.....	4
БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ.....	6
ПРАВОСУДСТВО.....	10
РАБОТНИЧКИ ПРАВА.....	12
ДИСКРИМИНАЦИЈА.....	20
ЛИЦА СО ПОПРЕЧЕНОСТ.....	25
РОДОВА ЕДНАКВОСТ.....	30
ЗАТВОРЕНИ ИНСТИТУЦИИ.....	35
ГОВОР НА ОМРАЗА.....	43
ЗЛОСТОРСТВА ОД ОМРАЗА.....	50
ЛГБТИ ЦЕНТАР.....	51

ВОВЕД

Втората пандемииска година ја одбележаа бројни социо-економски предизвици, кои неизбежно се одразија и на полето на човековите права и во поглед на продлабочувањето на јазот помеѓу сиромашните и богатите. Хелсиншкиот комитет за човекови права регистрира опаѓање на бројот на барања за правна помош во врска со работните односи, споредено со претходната година, но останува фактот дека десетици илјади работници не добија плата или им беше исплатен износ под минималниот бидејќи огромен број работодавачи ја злоупотребија државната помош. Работниците и поранливите групи во општеството беа дополнително погодени од неоправданото доцнење на кризните пакети поради собраниски блокади. Работодавачите ги занемаруваа прописите за заштита и безбедност при работа, што особено негативно се одрази кај текстилните работнички и работници. Иако изминаа три години од формирањето на работната група, нов Закон за работните односи не беше донесен ни во 2021 година.

Функционирањето во состојба на криза ги нагласи вкоренетите системски проблеми. Комитетот забележа пораст на бројот на лица кои се обратија до Комитетот во врска со семејните односи, родово базираното насилство и заштитата на деца, при што се регистрирани повторувачки административни пречки во остварувањето на одредени права, непостапување на центрите за социјална работа и пропусти на органите за прогон. Системската негрижа за најранливите граѓани се потврди и со малиот буџет наменет за новоформираната Комисија за спречување и заштита од дискриминација, која од старт се соочи со бројни логистички и финансиски предизвици. Како нова можност предвидена со Законот за спречување и заштита од дискриминација, во 2021 година Хелсиншкиот комитет за првпат поднесе две тужби од јавен интерес (*actio popularis*) – првата поради оневозможен пристап на лица со попреченост до избирачко место, а втората поради сегрегација врз во образовниот процес на деца од ромската етничка заедница, која и понатаму е најподложна на дискриминација, расно профилирање и општествена маргинализација.

Во годината кога се одбележуваше десетгодишнината од ратификацијата на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост, Хелсиншкиот комитет за човекови права спроведе истражување, со кое се потврди маргинализираната положба во која се наоѓаат лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив, а тоа особено беше изразено за време на пандемијата. Тие не беа вклучени во процесот на изготвување на мерките, а невостпоставувањето на регистар за евиденција на лица со попреченост дополнително спречува да се изготват соодветни мерки за оваа ранлива група.

Кризата беше еден вид оправдување за неисполнување и на други обврски преземени со ратификација на меѓународни договори. Иако легислативното усогласување со Истанбулската конвенција е основа без која системските промени се невозможни, најавените измени на Кривичниот законик не се реализираа. Исто така, и покрај пресудата на Европскиот суд за човекови права, во 2021 изостана правното признавање на родот со соодветниот закон. Поразителна беше и одлуката на обвинителството по цели седум години да не покрене кривична постапка за нападот во Дамар на годишнината на ЛГБТИ Центарот за поддршка. Без никаква разрешница или одговор од обвинителството и понатаму остануваат четири други напади мотивирани од предрасуди и нетрпеливост кон ЛГБТИ заедницата. Се чини дека оваа институција

ја игнорира тежината на делата кои се квалификуваат како криминал од омраза, а уште помалку е активна во справување со говорот на омраза, кој е во директна корелација со физичкото насилство. Во однос на говорот на омраза, етничката припадност, сексуалната ориентација и родовиот идентитет, како и политичката припадност и понатаму се најчестите основи за говор на омраза на социјалните медиуми, каде што е и најмногу застапен, со особен раст на платформата ТикТок. Непостапувањето на ОЈО и МВР беше главната причина и за серијата протести во врска со случајот „Јавна соба“, каде жртви беа голем број девојки и жени.

Хелсиншкиот комитет во 2021 година продолжи со мониторинг на казнено-поправните установи и полициските станици. Покрај залагањата на државата во последниот период да ги елиминира тортурата и нехуманото постапување од страна на полициските службеници и припадниците на затворската полиција, сепак државата се соочува со бројни предизвици на ова поле. Лошите просторни и материјални услови, недостигот на здравствена заштита и прекилот на образовниот процес за штитеници во воспитно-поправните домови, повторно се провлекуваат како најпроблематични точки во оваа област.

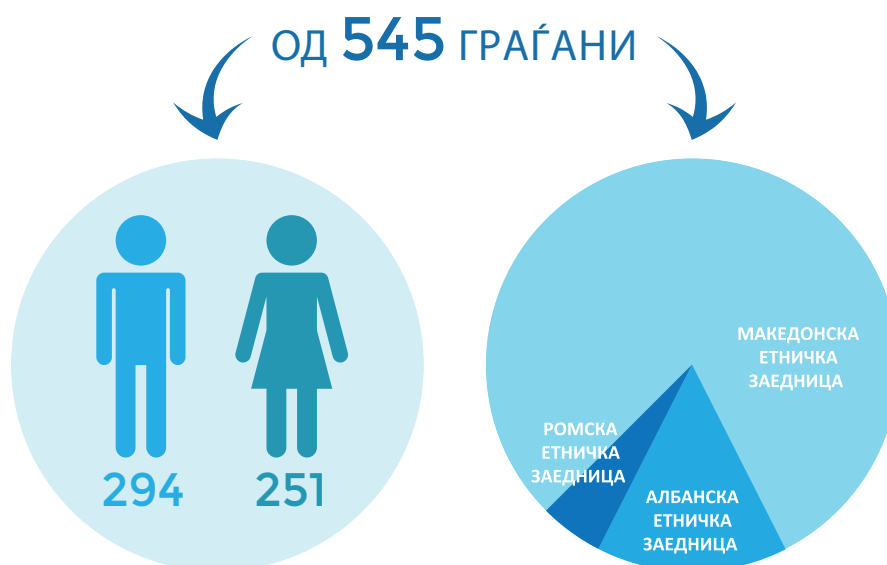
Годишниот извештај на Хелсиншкиот комитет содржи и издвоени конкретни случаи од праксата, кои јасно ги илустрираат системските аномалии и нивниот ефект врз правата на граѓаните. Поаѓајќи од основната премиса дека сите луѓе треба да имаат можност да ги уживаат и практикуваат своите основни права и слободи, очекуваме дека надлежните институции, но и општата јавност, ќе ги земат предвид наодите и препораките содржани во извештајот.

БЕСПЛАТНА ПРАВНА ПОМОШ

Уште од основањето во 1994 година, Хелсиншкиот комитет дејствува во насока на правно зајакнување и правна поддршка на граѓаните. Комитетот од 2016 година е регистриран како овластено здружение за обезбедување примарна правна помош, согласно Законот за бесплатна правна помош.

Во текот на 2021 година Хелсиншкиот комитет за човекови права обезбеди правна помош за граѓаните во областа на работните односи, социјалната и здравствената заштита, заштитата на деца, семејното и родово базираното насилство, пензиското и инвалидското осигурување, кривичноправните и други области поврзани со нашата мисија за заштита на човековите права. Во 2021 година и натаму беа застапени барањата за правна помош директно или индиректно поврзани со сè уште присутните здравствени, економски и социјални последици од пандемијата.

Комитетот им обезбеди правна помош на **545 граѓани (294 мажи и 251 жени)**. Околу 80% од лицата кои се обратија со барање за правна помош беа припадници на македонската етничка заедница, околу 10% на албанската етничка заедница и околу 5% на ромската етничка заедница.

Комуникацијата со барателите на правна помош се одвиваше како во периодот пред настапување на пандемијата, со соодветно почитување на сите мерки и препораки за превенција и заштита од коронавирусот. На барателите им беше обезбедена примарна правна помош, која опфаќа преземање на разновидни дејствија, почнувајќи од устен правен совет и иницијални информации, до упатства за условите и постапките за остварување определени права на граѓаните.

За правата за кои постои можност за вонсудско решавање преку општа управна постапка пред државните органи, по приемот на потребните документи, постапувањето на Комитетот е преку помагање на странките во составување поднесоци или поднесување барања за вонреден

инспекциски надзор до соодветните инспекторати (трудов инспекторат, управен инспекторат, санитарен и здравствен инспекторат, комунални инспекторати, сектори за надзор при министерствата, Инспекциски совет итн.).

За правата за кои е неопходна судска заштита во управна или граѓанска постапка, Комитетот посредува во постапката за обезбедување адвокат од Регистарот што го води Министерството за правда. Во 2021 година беа поднесени седум барања за секундарна правна помош. Од нив, три барања беа заради семејно насилство/развод и грижа/чување и видување малолетни деца, две барања во врска со имотноправни односи, едно барање во врска со незаконит отказ од работа и едно барање во врска со статусни прашања. Притоа, пет од поднесените барања беа одобрени, едно беше одбиено без основ за приговор, а едно одбиено барање беше обжалено пред второстепениот орган, но одбивањето беше потврдено.

Кај одбиеното барање за секундарна правна помош, забележливи се **недостатоци во постапката за утврдување на материјалната положба на барателите**. Хелсиншкиот комитет забележа дека овие недостатоци не можат да се отстранат без соодветни измени на членот 19 (со поднаслов: Услови за имот) во Законот за бесплатна правна помош. Имено, странката ги исполни условите во делот на доходот (во последните 12 месеци беше примател на минимална плата 10 месеци и невработен два месеци), но во делот на движниот имот, поради старо хаварисано моторно возило на негово име кое со години не го користи, барањето за секундарна правна помош беше одбиено.

Во врска со спроведувањето на одредбите од Законот за бесплатна правна помош, Националното координативно тело (неформално тело во кое учествуваат претставници на Министерството за правда, претставници на здруженијата на граѓани овластени за бесплатна правна помош и адвокати) во текот на 2021 година одржа шест состаноци на кои се дискутираа предизвиците и недостатоците при исполнување на обврските, како од страна на Министерството за правда, така и од страна на давателите на примарна правна помош (овластените здруженија и правните клиници). Во однос на исполнување на условите за стекнување со овластувања, како и обврската за поднесување месечни извештаи, Министерството за правда презеде иницијатива да ги ажурира податоците, во смисла дали постојат даватели на услуги кои не ги исполнуваат континуирано законските условите за работа. Координативното тело забележа дека Министерството не ја исполни својата обврска за исплаќање паричен надоместок спрема давателите на услуги (здруженијата) и ангажираните адвокати од Регистарот за секундарна правна помош, во текот на 2021 година.

Хелсиншкиот комитет за човекови права врз основа на прибрани податоци од барателите на правна помош, споредено со 2020 година, забележува опаѓање на бројот на барања во врска со работните односи (133 во 2021 година), но зголемување на барањата во врска со семејните односи, родово базираното насилство, заштитата на деца (64 во 2021 година) и социјална и здравствена заштита (90 во 2021 година). Според прибраните податоци за останатите правни области, не се забележливи позначајни отстапувања во бројот на соодветните барања за 2021 година споредено со 2020 година. Притоа, забележани се следните проблеми и предизвици со кои се соочија граѓаните во постапките пред институциите, управните органи и судовите:

- **Социјална и здравствена заштита, пензиско и инвалидско осигурување**

Хелсиншкиот комитет за човекови права дава бесплатна правна помош за лица во социјален ризик, бездомни лица и неуки странки, како и лица со најразличен вид на попреченост. Правната помош сесостоеше во составување формулари и барања за вадење потврди и други документи неопходни за остварување на нивните основни права на социјална и здравствена заштита пред центрите за социјална работа и Фондот за пензиско и инвалидско осигурување.

Во делот на здравствената заштита и осигурување, пандемијата на COVID-19 веројатно ги ослабе капацитетите на јавното здравство во делот на административните обврски кон здравствените осигуреници. Беа регистрирани привремени, но повторувачки административни пречки во остварувањето одредени права на социјална помош за лица во социјален ризик, поради повременото незасадавање и неодлучување на лекарските комисии или поради немање термини за контролен преглед од кои зависи продолжувањето или остварувањето на одредено право. Дополнително, нотирали се административни пречки во стручниот надзор врз работата на докторите и медицинскиот персонал, имајќи предвид дека по поднесени барања за вонреден надзор до Министерството за здравство и до Државниот здравствен и санитарен инспекторат, инспекциски надзор врз санитарните услови во здравствените установи се реализира, но стручниот комисииски надзор врз работата на докторите и одговорните лица на здравствените екипи – не се реализира. По поднесените ургенции и барања за информации без добиен одговор, Хелсиншкиот комитет за човекови права поднесе барања за вонреден инспекциски надзор до Државниот управен инспекторат.

- **Семејни односи и родово базирано насилство**

Хелсиншкиот комитет за човекови права обезбедува бесплатна правна помош на лица кои имаат потреба од водење постапка за развод на брак пред граѓанските судови, како и за утврдување на престанок на вонбрачната заедница пред центрите за социјална работа. На овие странки им излегуваме во пресрет со тоа што им помагаме во составување на различните видови поднесоци заради изготвување решенија за грижа/воспитување/чување на малолетните деца, односно за определување старателство и определување право на видување со децата на родителот кој не живее со нив. Во два случаи, во кои покрај разрешување на семејните односи преку општата управна постапка имаше и елементи на семејно насилство, Комитетот забележа непрофесионално постапување од страна на центрите за социјална работа во овие предмети, без да се земе предвид стореното семејно насилство. Конкретно, во случајот за престанок на вонбрачната заедница меѓу маж од Струга и жена од Ресен, нотирали се контрадикторности и невоедначност во целата постапка, имајќи предвид дека ЦСР Ресен одлучи старателството да ѝ припадне на мајката, а ЦСР Струга одлучи старателството да му припадне на таткото – вршител на семејно насилство. Постапката е во фаза на управен спор.

Дополнително, повеќе граѓани се пожалија на непостапување на центрите за социјална работа во врска со семејно насилство од поранешен вонбрачен или брачен партнер. Странките доставија писмени дописи до центрите за социјална работа за пријавување психичко и физичко семејно насилство, за непридржување до решенија за видување деца и сл. По поднесени барања до Министерството за труд и социјална политика за вонреден инспекциски надзор врз центрите за социјална работа зошто не се постапува по гореопишаните пријави, добивавме одговор дека инспекцискиот надзор се запира затоа што управната постапка не е правосилно завршена. Се

работи за изигрување на членот 331 од Законот за социјалната заштита, затоа што пријавите за нови закани и насилства немаат врска со поведената управна постапка за донесување решенија за определување старателство или видување на деца со родителот со кој не живеат. Оттаму, Комитетот го смета за неоправдано ваквото постапување на Секторот за инспекциски надзор при МТСП.

Во делот на кривичното гонење на сторителите на семејно и родово базирано насилство, во неколку случаи забележани се големи пропусти во работата на Министерството за внатрешни работи и Основното јавно обвинителство. Во два случаи, обвинителството ја отфрли кривичната пријава за сторено родово базирано насилство со образложение дека не се работи за дело што се гони по службена должност. Во други два случаи, по пријавено семејно насилство до МВР – лично од жртвите, иако истите биле усно уверени дека ќе се преземат сите мерки, сепак, во едниот случај предлог за кривичено гонење од страна на МВР не бил воопшто пратен до надлежен обвинител, а во другиот случај подолго време нема податоци за постапување од страна на основното јавно обвинителство по примен предлог за кривично гонење од МВР.

- **Имотно право**

Хелсиншкиот комитет за човекови права пружа бесплатна правна помош на баратели чие право на сопственост и други имотни права зависат од постапувањето на државните институции (како Управи за имотно правни работи, Агенција за катастар на недвижности, локални самоуправи итн). Во неколку случаи забележлива е неоправданата долготрајност на управните постапки и управните спорови по поднесени барања за легализација, приватизација и денационализација. Пример, постојат постапки за приватизација или денационализација кои траат и над 10 години без конечен епилог, односно Управниот суд ги усвојува тужбите како основани и предметите ги враќа на повторно одлучување пред управниот орган, кој пак или го носи речиси истиот поништен управен акт (решение) или едноставно подолго време не постапува по напастствијата на Управниот суд. По барањата за информации/ургенции за кои не добивме одговор, Хелсиншкиот комитет поднесе барања за вонреден инспекциски надзор до Државниот управен инспекторат.

ПРАВОСУДСТВО

Стратегијата за реформа на правосудниот сектор (2017 – 2022) во 2021 година влезе во четвртата, претпоследна година од планираниот период за нејзино спроведување. Голем дел од планираните мерки и активности, особено оние кои предвидуваа измена на постојни или донесување нови закони се или веќе спроведени целосно или пак во последните фази од нивното донесување. Останува одреден дел, особено оние закони чија измена бараат повнимателен пристап (пр. Кривичниот законик, Законот за кривичната постапка) да бидат изработени и донесени во текот на 2022 година.

Покрај тоа што се работеше на изготвување и донесување прописи (закони и други акти), во текот на 2021 година Стратегијата се спроведуваше и преку т.н.нерегулаторни мерки (пр. изготвување стратешки документи, јакнење човечки и технички капацитети и сл.) како и преку практична примена на законите кои беа донесени претходниот период. За жал, обврската за обезбедување на независен судски буџет, во висина од износот предвиден со Законот за судски буџет, сè уште е само мисловна именка, што пак има негативно влијание врз капацитетите за реформи.

Во 2021 се забележа засилување на реакциите на граѓанското општество, медиумите и граѓаните на постапувањето на правосудните институции во поединечни случаи. Реакциите се однесуваа на случаи на неоправдано блага казнена политика за дела сторени против безбедноста во сообраќајот, несоодветно постапување на органите на прогон во случаите каде постои родово базирано насилство (особено кога е сторено online), како и поради отсуството на судска разрешница за дела против животната средина. Оваа промена во приоритетите на граѓаните, од општите барања за независно и непристрасно судство, до конкретни прашања кои ја засегаат непосредната безбедност и здравје, треба да биде земена предвид при планирањето на идни реформи во правосудството.

Во август 2021 до Собранието беа доставени шест предлог-закони, од кои ниту еден не е донесен до моментот на пишување на овој Извештај, а речиси сите воопшто ја немаат поминато фазата на прво читање. Ваквиот однос, особено кога отсуствува каква било суштинска забелешка на содржината на овие предлози од страна на пратениците, укажува на сериозен проблем во работата на законодавното тело. Работни групи подолг период работеа на конкретните предлози, во процесот се вложени ресурси и навистина претставува штета тоа што тие воопшто не се ставаат на дневен ред на Собранието и неговите работни тела.

Подобрената правна рамка за одговорност на судиите, јавните обвинители, како и членовите на ССРСМ и СЈОРСМ на долг рок се очекува да има позитивно влијание врз гарантирање на независноста на судството. Сепак, неопходно е да се обезбеди доследна примена на законските одредби во конкретни случаи каде постојат индикации за одговорност на некој носител на правосудна функција.

Инклузивноста и транспарентноста на процесот на спроведување на Стратегијата во 2021 година беа на задоволително ниво. Во контекст на квалитетот на примената неопходно е да се укаже на потребата од навремено обезбедување човечки, материјални, технички и просторни услови за примена на новите законски решенија, нешто што не е случај со Законот за Академија за судии и јавни обвинители, како и со Законот за управните спорови. Квалитетот на примената зависи и од меѓусебна усогласеност на законите кои уредуваат различни аспекти (пр. новините кои ги предвидува Законот за парнична постапка во однос на вештачењето треба соодветно да бидат претставени во Законот за вештачење).

РАБОТНИЧКИ ПРАВА

Хелсиншкиот комитет за човекови права, врз основа на прибрани податоци од барателите на правна помош, во 2021 година регистрира 133 барања во областа на работните односи. Во најголем обем барањата се однесуваа на прашања поврзани со незаконити откази, ненавремена исплата на плати, прекувремена и ноќна работа, непријавени работници, дискриминација, породилно отсуство, неисплата на регрес за годишен одмор, безбедност и заштита при работа.

Во 37 случаи беа поднесени барања до Државниот инспекторат на трудот за вонреден инспекциски надзор. Од нив, 17 случаи завршија со позитивен исход во делот на вонредениот надзор, 16 со негативен, а на 4 барања не беше добиен одговор.

Поради незадоволство од извршениот надзор беа поднесени две барања до Инспекцискиот совет за работата на ДИТ. Седум странки добија бесплатна правна помош за составување приговори на решенија на работодавач. Комитетот следеше два предмети од работните односи по поднесена претставка до Комисијата за заштита и спречување на дискриминација, од кои во едниот беше утврдена дискриминација, по што на странката ѝ беше даден совет да поднесе граѓанска тужба за паричен надомест.

За една странка за предмет од областа на работните односи беше поднесено барање за одобрување секундарна правна помош до Министерството за правда, по што беше поднесена навремена тужба до Основниот граѓански суд Скопје.

Најголемиот товар на кризата предизвикана од пандемијата на COVID-19, повторно падна на грбот на сиромашните, додека богатите продолжија да се богатат. По повеќе од една година од пандемијата, работничките и работниците, сиромашните, младите, жените и сите послаби општествени групи се оние што најмногу страдаа и ќе продолжат да страдаат. Во Северна Македонија, десетици илјади лица останаа без работа за време на кризата. Многу повеќе останаа без примања, додека богатите го дуплираа својот капитал, заштитени од мерките што државата ги донесе за да им помогне на фирмите.

Минималната плата се зголеми за само 200 денари, иако најпогодени од кризата беа токму работничките и работниците што работат за минималец. Наспроти тоа, Владата им даде 800 милиони евра на фирмите за справување со кризата и покрај тоа што тие грубо ја злоупотребуваат оваа државна финансиска помош. 20.000 работодавачи ја злоупотребија државната финансиска помош и не им ги исплаќаа платите или им исплаќаа плата под минималната на 67.000 работници. Коморите и организацијата на работодавачите беа задоволни од тоа што нивните барања биле прифатени од Владата при носење на економските мерки. За разлика од тоа, барањата на работниците пренесени преку своите претставници не беа земени предвид. 17.000 работници не ја добија заработената плата за три месеци поради тоа

што пратениците сметаа дека „работниците можат да истраат уште еден месец без плати“. Опозицијата со недели го блокираше петтиот пакет економски мерки, отворено покажувајќи дека не се грижи за работниците и сиромашните.

Работодавачите целосно ги занемарија прописите за заштита и безбедност при работа што се покажа кобно за работничките и работниците, особено во текстилната индустрија создавајќи т.н. „текстилни кластери“, што резултира со голем број заболени работнички и затворање на фабриките. Грубото и отворено непочитување на мерките и препораките за превенција и заштита од коронавирусот ги изложи работничките на сериозен ризик по своето здравје и живот.

Работниците со договори на дело, односно прекарните работници – хонорарците, фриленсерите и слично, останаа надвор од заштитата на Законот за работните односи и без здравствено осигурување за време на најголемата здравствена криза. Работниците со договори за вработување на определено време се во постојана неизвесност, затоа што во секој миг работодавачите можат да одлучат дека веќе немаат потреба од нив и да ги остават без работа.

И оваа година не беше донесен новиот Закон за работните односи, иако работната група за негова изработка беше формирана уште пред три години. Новиот Закон за заштита од вознемирување на работно место почна да се подготвува оваа година, а Хелсиншкиот комитет учествува и во оваа работна група со своја претставничка.

Недела, ден на неделен одмор

Тргнувајќи од идејата за рамнотежа помеѓу професионалниот и приватниот живот како неопходен елемент во животот на работникот, Министерството за труд и социјална политика и претставниците на релевантните чинители¹ изготвија Предлог-закон за измени и дополнување на Законот за работните односи. Целта на Предлог-законот беше да создаде законски решенија за поголема заштита на правото на неделен одмор во недела, а со тоа да се елиминираат можните злоупотреби во однос на обезбедување на користењето на ова право.

Со законските измени изречно се наведува дека недела е неработен ден и е ден на неделен одмор. Понатаму, утврдени се исклучоците од ова правило, односно таму каде работниот процес е од таква природа што не може да се прекине поради техничко-технолошкиот процес и потребата од континуитет во работата. Измените на Законот за работните односи беа донесени и конечно објавени во Службениот весник на РСМ кон крајот на годината, на 21 декември, а започнаа да се применуваат од 1 јануари 2022 година.

¹ Работодавачите, работниците, невладиниот сектор и меѓународните експерти.

Сојузништво, солидарност и борба – оспорување на статус-квото во македонскиот современ синдикализам

Во 2021 година Хелсиншкиот комитет го издаде трудот „Сојузништво, солидарност и борба – оспорување на статус-квото во македонскиот современ синдикализам“². Овој труд ја анализира улогата на синдикатите во работните односи низ призмата на нивниот правен субјективитет. Целта е преку претставување на две различни стојалишта во однос на правниот статус, да се покаже на кој начин наодите од спроведеното истражување ја наметнуваат тенденцијата да се оспори постојното статус-кво. Имајќи ја предвид асиметричната моќ помеѓу синдикатите на повисоко ниво и „пониските“ синдикати во дискурсот за нивниот правен субјективитет, трудот покажува дека кога сите синдикати уживаат својство на правно лице, се зајакнува суштинското синдикално организирање, наспроти чисто формалното. Аргументацијата посочува дека стекнувањето својство на правно лице со моментот на упис во соодветниот регистар, за синдикатите претставува прв чекор на долгиот пат за зајакнување на сојузништвото, солидарноста и борбата кон остварување на заедничките интереси и цели.

Како до поголема заштита на самовработените бремени жени и бремените сопруги и животните партнерки на самовработени лица – Предизвиците за усогласувањето на Директивата 2010/41/EУ во областа на социјална заштита и надоместоци при мајчинство во Република Северна Македонија.

Хелсиншкиот комитет како член на Мрежата за заштита од дискриминација во јануари 2021 година го подготви документот за јавни политики „Како до поголема заштита на самовработените бремени жени и бремените сопруги и животните партнерки на самовработени лица: Предизвиците за усогласувањето на Директивата 2010/41/EУ во областа на социјална заштита и надоместоци при мајчинство во Република Северна Македонија“³. Поради значењето на самовработувањето и транспонирањето на ЕУ законодавството во домашниот контекст, комбинирано со утврдената состојба на пазарот на труд и родовата еднаквост, документот се фокусира на членовите 7 и 8 од Директивата 2010/41/EУ кои се однесуваат на социјалната заштита и надоместоците при мајчинство. Притоа, направена е проценка до кој степен оваа Директива е преточена во македонското законодавство, односно колку ваквите надоместоци се овозможени со македонските закони и подзаконски акти. Текстот увидува каде државата овие прашања ги нема уредено или ги има несоодветно уредено и посочува каде е неопходна промена за овие права соодветно да се овозможат за самовработените лица.

По направената анализа на релевантните законски и подзаконски акти, увид во постојните извештаи и истражувања, достапните статистички податоци и увид во програми и мерки кои се однесуваат на самовработувањето, собрани преку деск-истражување и анализирани преку

² Хелсиншки комитет за човекови права: „Сојузништво, солидарност и борба – оспорување на статус-квото во македонскиот современ синдикализам“ (јули 2021)

³ Хелсиншки комитет за човекови права: „Како до поголема заштита на самовработените бремени жени и бремените сопруги и животните партнерки на самовработени лица: Предизвиците за усогласувањето на Директивата 2010/41/EУ во областа на социјална заштита и надоместоци при мајчинство во Република Северна Македонија“ (јануари 2021)

анализа на содржината, документот детектира три главни недостатоци на домашното право во врска со транспонирањето на Директивата 2010/41/EУ:

- недостаток на дефинирање и соодветно регулирање на самовработувањето;
- непрепознавање на животното партнерство кај социјалната заштита и
- неисполнување на стандардите предвидени во Директивата по однос на надоместокот во врска со мајчинство.

Заради исполнување на обврската за измена на домашното законодавство, со цел хармонизација со европската Директива 2010/41/EУ, во 2021 година беше формирана мултисекторска работна група со членови од сите засегнати страни, предводена од Министерството за труд и социјална политика. Во оваа работна група свои претставници имаат Хелсиншкиот комитет, Мрежата за заштита од дискриминација, ЛАГ Агро Лидер, Министерството за здравство, Фондот за здравствено осигурување и Фондот за пензиското и инвалидското осигурување.

Случаи од работата на Хелсиншкиот комитет за човекови права

Работникот своите работни задачи треба да ги остварува во достоинствени и безбедни услови

Во февруари 2021 година, до Хелсиншкиот комитет се обрати вработена на работно место *садомијач* во детска градинка во Скопје. Како извршител на ова работно место, таа била избрана во 2018 година, заедно со уште една работничка, согласно актот за систематизација на работните места кај работодавачот. Овој акт за систематизација предвидувал дека за работното место садомијач/сервирка се предвидени двајца извршители. Сепак, работните задачи предвидени за ова работно место, работничката ги извршувала сама.

Работничката информира дека во 2021 година во градинката биле запишани повеќе од 400 деца и дека вкупно бројот на деца кои дневно посетуваат настава во градинката е значително голем. Оттаму, работните задачи предвидени за работното место *садомијач* се од толкав обем, што секое извршување од страна на еден работник би предизвикало негативни последици по неговото физичко и ментално здравје. Поради ова, Комитетот ја советува и ѝ помогна на работничката да поднесе барање до работодавачот врз основа на член 181 од Законот за работните односи, како можност предвидена за работникот кој смета дека работодавачот не му ги обезбедува правата од работниот однос.⁴ На овој начин, таа побара работодавачот да ја исполни својата обврска и да најде уште еден извршител за работното место, согласно Актот за систематизација.

На нејзиното барање, работодавачот ѝ одговорил дека пред склучување на договорот за вработување, таа била запознаена со работата и со условите за работење. Работодавачот ѝ ја

⁴ Ако работникот смета дека работодавачот не му ги обезбедува правата од работниот однос или крши кое било од неговите права од работниот однос има право да поднесе писмено барање до работодавачот кршењето да го отстрани, односно да ја исполни својата обврска. – Член 181 став 1 од Законот за работните односи

нагласува на работничката нејзината обврска совесно да ја извршува работата на работното место за кое има склучено договор, почитувајќи ја организацијата на работата и деловната активност на работодавачот. Притоа, работодавачот додава дека единствено тој има овластување да ги уреди организацијата на работата и деловната активност, според моменталниот обем и сложеноста на работата. Тука и самиот работодавач потенцира дека овој период, градинката дневно ја посетуваат од 120 до 150 деца. На самиот крај, работодавачот заклучува дека на ниту еден начин не ја прекршил својата обврска за заштита на безбедноста и здравјето на работничката.

Токму поради тоа што работничката била запознаена со работата и условите за работење и својот работен однос го засновала при услови кога вршењето на работните задачи го делела со уште еден работник, препознала дека нејзините работнички права се повредени.⁵ Дотолку повеќе, од одговорот на работодавачот произлегува дека тој не ги познава своите внатрешни прописи, ниту пак ја препознава својата обврска за заштита на безбедноста и здравјето на работниците. Оваа обврска за него подразбира дека тој е должен да ги спроведува мерките за безбедност и здравје при работа врз основа на следниве основни начела:

- прилагодување на работата кон поединецот, особено во однос на карактеристиките на работното место и олеснување на монотоната работасо претходно утврдено работно темпо;
- спроведување на мерките потребни за одржување и зајакнување на здравјето и
- развивање на целосна безбедносна стратегија која опфаќа технологија, организација на работа, работни услови, меѓучовечки односи и фактори кои влијаат врз работната средина.⁶

Воедно, работодавачот има обврска, во зависност од променетите околности, да врши проценка на ризикот, односно проценка на веројатноста за настанување повреди, заболувања или оштетување на здравјето на вработениот, како резултат на опасност при работа. Оттука, работодавачот морал да ги земе предвид специфичните околности кои ги наметна пандемијата со корона вирусот, како фактор што влијае врз работната средина, а што го прави здравјето на сите граѓани, вклучително и на работниците, далеку покревко отколку во регуларни услови. Како што е нагласено и во одговорот до работничката, градинката дневно ја посетуваат од 120 до 150 деца, а таа ги мие садовите за сите тие деца, кои конзумираат по неколку оброци во денот. При услови во кои работничката сама ги извршува овие работни задачи, постои ризик работата негативно да се одрази на нејзиното физичко и ментално здравје.

Експертите за човекови права на Обединетите нации уште на почетокот на пандемијата потенцираа дека ниеден работник не е потрошлив. Сите работници се од суштинско значење и секој од нив има право да биде заштитен од изложување на опасности на работното место. Во оваа насока, нивното тврдење може само да се надополни со тоа дека и достоинството на работниците е од суштинско значење, тие имаат право своите работни задачи да ги остваруваат

⁵ Актот за систематизација предвидува двајца извршители за нејзиното работно место

⁶ Член 9 од Законот за безбедност и здравје при работа

во достоинствени и безбедни услови. Ова значи дека работодавачите мораат да ја почитуваат својата обврска да обезбедат безбедност и здравје при работа за вработените од секој аспект поврзан со работата.

Поради сето ова, Хелсиншкиот комитет побара од Државниот инспекторат за труд да спроведе вонреден инспекциски надзор кај работодавачот и да испита дали работодавачот сторил повреда на неговите внатрешни организациски прописи и прописите за безбедност и здравје при работа, во однос на работничката. Државниот инспектор за безбедност и здравје при работа при извршување на надзорот констатирал неправилности од страна на работодавачот и со решение го задолжил да ги отстрани. Работничката нè извести дека работодавачот постапил по задолженијата и вработил уште едно лице на работното место садомијач.

Во оваа насока, битно е да се напомене дека работодавачите не смеат да ја занемаруваат својата обврска за континуирано дополнување на веќе воспоставените мерки⁷ за спречување и контролирање на штетите и ризиците при работа. Притоа, неопходно е развивање и применување нови стратегии и решенија за заштита на работниците, кои ги земаат предвид специфичните услови во кои тие работат и факторите кои влијаат врз нивната работна средина. Овие решенија треба да се засноваат на колективното знаење, искуството и добрите практики во оваа област. Иако постојат ефективни правни инструменти, методологии и мерки за заштита на безбедноста и здравјето при работа, неопходно е зголемување на општата свест за значењето на соодветната примена на овие алатки.

Ризикот по здравјето на работниците е дотолку посериозен во отсуство на национална превентивна култура за безбедност и здравје при работа. Меѓународната организација на трудот го дефинира овој концепт како култура во која се почитува правото на безбедна и здрава работна околина на сите нивоа и каде што владите, работодавачите и работниците активно учествуваат во обезбедување безбедна и здрава работна средина преку систем на дефинирани права, одговорности и должности, а на принципот на превенција му се дава најголем приоритет.

Трудовиот инспекторат не постапува итно и приоритетно во случаи на заштита на права од работен однос кои се директно поврзани со егзистенцијалниот статус на работниците

Во мај 2021 година, вработен во адвокатско друштво во Скопје побара бесплатна правна помош од Хелсиншкиот комитет за човекови права, поради тоа што по изјавување дека го откажува договорот за вработување и по истекот на отказниот рок, работодавачот не го одјавил од задолжителното социјално осигурување. Вработениот информира дека на 1 март, по пошта доставил писмена изјава за откажување на договорот за вработување, по што почнал да тече договорениот отказан рок од два месеци. Но, и по истекот на отказниот рок, работодавачот не го одјавил од задолжително социјално осигурување, создавајќи кај работникот несигурност и страв за својата егзистенција, затоа што ова значи дека тој не може да се вработи на ново работно место.

⁷ Хелсиншки комитет за човекови права: „Недостигот на превентивна култура за безбедност и здравје при работа одзема човечки животи“ (декември 2020)

Веднаш по истекот на договорениот отказан рок, на 4 мај, работникот го пријавил ова прекршување во Државниот инспекторат за труд и побарал трудовиот инспектор да постапи согласно членот 13 став 11 од Законот за работните односи, кој предвидува дека:

„доколку работодавачот по престанокот на работниот однос, во рок од осум дена од денот на престанокот на работниот однос, не го одјави работникот од задолжително социјално осигурување, одјава на работникот може да се изврши по барање на работникот врз основа на претходно доставен записник од инспекторот на трудот до Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија.“

Државниот инспекторат за труд дури на 26 мај го спровел вонредниот инспекциски надзор и утврдил дека со тоа што не го одјавил работникот од задолжително социјално осигурување, работодавачот постапил спротивно на одредбите од Законот за работните односи што ги уредуваат отказните рокови и дозволеноста на отказот. Имајќи ги предвид констатираните пропусти, трудовиот инспекторат донел решение, со кое го опоменува работодавачот да донесе одлука за прекин на работниот однос во рок од три дена од приемот на решението. По неколку неуспешни обиди за достава, дури на 1 јуни работодавачот го примил ова решение од трудовиот инспекторат и го одјавил работникот на 4 јуни.

Инспекторатот не постапил согласно својата законска надлежност за одјавување на работникот со записник директно во Агенцијата за вработување и со изрекување опомена дотолку повеќе ја закомплицирал постапката за престанок на работниот однос и непотребно го одолговлечил времето на несигурност кај работникот. Против работодавачот не била изречена ниту прекршочна мерка затоа што тој постапил по опомената и покрај тоа што ваквото грубо и нехумано кршење на правото на работникот да го прекине својот работен однос го повредува неговото достоинство и ја загрозува неговата егзистенција.

Во вакви случаи Инспекторатот треба да одговори на барањето во рок од 30 дена од денот на неговото поднесување, но неопходно е трудовите инспектори во вакви случаи да реагираат и пред истекот на овие 30 дена. Овој рок е несоодветен поради тоа што се работи за заштита на права од работен однос кои се директно поврзани со егзистенцијалниот статус на работниците и таквата заштита бара посебен приоритет и итност.

Текстилни работнички

На 26 мај, околу 40 вработени во конфекцијата АЛКОН-ТЕКС од Штип (во штипската јавност позната како конфекција Лонгуров) организираа и одржаа мирен протест пред седиштето на работодавачот затоа што не ја добија априлската плата. Стануваше збор за 110 работнички во конфекцијата кои беа испратени на привремен принуден одмор, почнувајќи од 8 април 2021 година, па сè до создавање услови за нивно повторно повикување на работа. Оваа одлука за прекин на дел од работниот процес од деловни причини работодавачот ја донел поради намалена работа и намален работен интензитет. На овие работнички им беа доставени поединечни решенија за привремен принуден одмор, во кои било наведено дека за времетраењето на оваа состојба, работодавачот ќе пресметува и ќе им исплаќа плата во висина

од 70 отсто. Ова значи дека овој период работничките може да примат надоместок понизок од законски предвидениот износ на минималната плата. Сепак, работодавачот не им ја исплати априлската плата во висина од 70 отсто на вработените во конфекцијата што се на принуден одмор.

Бисера Кафтанова е една од работничките испратени на принуден одмор, на протестот пред Алкон-текс изјави:

„Работевме во карантин без прекини. Луѓе се разболуваа, откажи се делеа, а притисокот и мобингот станаа секојдневие. Платите се намалуваат, а работа има. Се регистрираат нови фирми, а преку старите се ослободуваат од вишокот. Субвенции од државата редовно се земаат, само за нас плати нема. Па, овој протест нека биде за сите да не молчат, да се борат за своите права и за своите плати, кои иако се мали, тешко се заработуваат.“

Текстилната индустрија е убедливо најслабо платена индустрија, а текстилните работнички често добиваат плата која не е многу повисока од минималната. Жените кај нас се доминантно застапени во работната сила во текстилната индустрија, што значи дека овие прекршувања на работничките права особено ги погодуваат нив и не може да се занемари родовата димензија на овој проблем. Неисплаќањето на платите е само едно од низата прекршувања со кои се соочуваат текстилните работнички. Најновите истражувања⁸ покажуваат дека само до половината на 2021 година, 6783 текстилни работнички и работници останале без работа, а невработеноста била со највисок пораст во Штип, Тетово, Скопје, Прилеп и Куманово, каде што текстилната индустрија е најразвиена. 17.000 работници останаа без заработените плати за февруари, март и април поради тоа што опозицијата во Собранието со недели го блокираше петтиот пакет економски мерки. Меѓу нив беа и 6000 текстилни работнички што работодавачите ги испратија на принуден одмор поради тоа што ја чекаа државната финансиска помош.

Воедно, загрижувачки е и тоа што текстилните работнички честопати работат со договори за вработување на определено време од еден месец, па така, се наоѓаат во постојана неизвесност затоа што во секој момент работодавачите можат да одлучат дека веќе немаат потреба од нив. Стравувањето за губење на работното место и егзистенцијата го повредува правото на работникот на достоинствена работа.

Правото на работа и на соодветна заработувачка е уставно загарантирано право на секој вработен. Исплаќањето на плата под минималната, а во случајов неисплаќањето на никаков надоместок, значеше сериозен удар по егзистенцијата на работниците и нивните семејства. Дополнително, сето ова се случуваше во услови на тешка здравствена и економска криза, кога трошоците за исхрана и основно живеење на работниците секојдневно се зголемуваа, а плаќањето на нивните сметки за струја и за вода не се одложуваше, ниту пак чекаше на нивните плати.

⁸ Здружение за истражувања и анализи: „Зголемен бројот на невработени лица во текстилната индустрија за време на пандемијата“ (последен пат пристапено на 10 мај 2022)

ДИСКРИМИНАЦИЈА

Во текот на 2020 година, Мрежата за заштита од дискриминација каде што активно членува Хелсиншкиот комитет регистрира 111 случаи на нееднаков третман во различни области од кои најзастапени беа: работните односи, социјалната заштита, здравството, образованието, социјалните медиуми, пристапот до добра и услуги итн.

Комисија за спречување и заштита од дискриминација

Со 61 глас „за“, без против и без воздржани, Собранието на РСМ на 25 јануари 2021 година ја усвои одлуката за избор на членови на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. Изборот на членовите се спроведе според новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација, кој мораше двапати да се усвојува, откако првичниот закон беше укинат од Уставниот суд бидејќи во 2019 година не бил донесен со потребното мнозинство. Во меѓувреме ова тело не беше функционално од средината на 2019 година кога истече мандатот на претходната комисија. Со новиот Закон се зајакнува и капацитетот на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, а таа има проширени надлежности и во насока на превенција на дискриминацијата во нашето општество.

Хелсиншкиот комитет за човекови права соработува и постојано ја следи работата на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. Имено, Законот за бесплатна правна помош во опсегот на примарната правна помош го предвидува и составувањето претставки до Комисијата за спречување и заштита од дискриминација. Па така, како здружение регистрирано за давање правна помош, Комитетот составува и поднесува претставки во име на граѓаните кога тие се јавуваат како жртви на дискриминација, но и по допрен глас за сторено дискриминаторско дејствие.

Во првата година од своето основање, овој состав на Комисијата се соочи со бројни логистички и финансиски предизвици. Ова беше дополнително потврдено и со планирањето на буџетот наменет за Комисијата, за кое извести Владата во ноември 2021 година. Имено, за Комисијата за спречување и заштита од дискриминација е испланиран речиси истиот буџет споредено со 2021 година, кога во неговата подготовка не учествуваа комесарите. Имено, буџетот предвиден за КСЗД за 2022 година изнесува 15.320.000,00 денари, расчленети во неколку ставки. Особено загрижува тоа што овој буџет не предвиде средства за спроведување активности од страна на КСЗД во насока на промовирање на принципот на еднаквост и ефективно спречување и заштита од дискриминација.

Токму поради тоа што во текот на 2021 година беа регистрирани случаи на расно профилирање и полициска бруталност врз Роми, ограничување на пристапот до здравствена заштита, повикнување и поттикнување дискриминација врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет, кршење на правата на текстилните работнички итн., Мрежата за заштита од дискриминација процени⁹ дека функционалната независност на КСЗД треба да биде загарантирана, преку овозможување соодветни финансиски ресурси за нејзино непречено и

⁹ Реакција на МЗД: „Мрежата за заштита од дискриминација бара зголемување на предлог буџетот на КСЗД“ (ноември 2021)

сеопфатно функционирање, што е потенцирано и од Европската комисија¹⁰. Предвидениот буџет за КСЗД за 2022 година е манифестација на системската негрижа за најранливите групи граѓани. Малиот буџет кој не соодветствува на потребите и надлежностите на Комисијата, најмногу се одразува на овие групи граѓани кои се најподложни на дискриминација. Ним значително им се ограничува пристапот до ефективен заштитен механизам, а воедно се зајакнува и одржува системската дискриминација во нашето општество.

Тужби од јавен интерес (actiopopularis)

На 1 февруари 2021 година, Хелсиншкиот комитет поднесе две тужби од јавен интерес (actiopopularis) до Основниот граѓански суд Скопје, како нова можност предвидена со Законот за спречување и заштита од дискриминација.¹¹

Првата тужба беше поднесена по основ на заштита од дискриминација од јавен интерес против Владата на Република Северна Македонија, Државната изборна комисија и Министерството за локална самоуправа. Тужбата била поднесена заради утврдување дека тужените сториле директна дискриминација врз лицата со попреченост со преземање, односно пропуштање да се преземат дејствија за прилагодување на инфраструктурата и просторот до и во избирачките места – пристапност на лицата со попреченост. Со тоа тужените имоневозможиле на лицата со попреченост да го остварат своето право на глас. Воедно, тужените не презеле, односно пропуштиле да преземат дејствија за соодветно приспособување на законските, подзаконските акти и самиот изборен процес, со цел активно учество на лицата со попреченост во политичкиот живот во државата.

Втората тужба е поднесена исто така по основ на заштита од дискриминација од јавен интерес против Владата на Република Северна Македонија, Министерството за образование и наука, Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Државниот просветен инспекторат, општина Битола и општина Штип. Оваа тужба е поднесена заради утврдување дека тужените сториле дискриминација – сегрегација врз децата Роми во образовниот процес поради недостаток на активности за уредување на начинот на реонизација со цел избегнување на можна сегрегација, како и преземање соодветни дејствија за контрола на одлуките за реонизација донесени од општина Битола и Штип, за начинот на спроведување на овие одлуки во пракса и за начинот на запишување на децата Роми во училиштата. Дополнително, тужените презеле активности за рамномерно и соодветно распоредување на учениците Роми со другите етнички заедници во паралелките, што довело до сегрегирани паралелки со деца Роми.

Комисијата за спречување и заштита од дискриминација во двата случаи се вклучи како пријател на судот (amicuscuriae). Amicuscuriae или пријател на судот е професионално лице, организација или тело кое не е странка во судска постапка, но со својата експертиза, искуство и информации во одредена област може да го советува судот за одредена правна материја, која е предмет во судска постапка. Комисијата за спречување и заштита од дискриминација може да се јавува како замешувач во судски постапки за заштита од дискриминација или, пак, на барање на странката или по сопствена иницијатива да поднесе барање судот да ѝ овозможи да дејствува како пријател на судот (amicuscuriae).¹² Имајќи ги предвид овие надлежности на Комисијата, веднаш по нејзиното формирање, Хелсиншкиот комитет се обрати со барање за вклучување во постапките

¹⁰ Хелсиншки комитет за човекови права: „Европската Комисија бара целосно спроведување на Законот за спречување и заштита од дискриминација“ (октомври 2021)

¹¹ Член 35 од Законот за спречување и заштита од дискриминација („Службен весник на РСМ“ бр.258/2020 од 30.10.2020 година)

¹² Член 21 став 1 точка 19 од ЗСЗД

по тужбите од јавен интерес. Комисијата, како професионално тело за еднаквост, даде толкување на членовите од меѓународните договори што ги опфаќаат засегнатите права на дискриминираните граѓани и обврските на државата и направи краток преглед на судската пракса на Европскиот суд за човекови права на предмети во кои судот утврдил дискриминација врз наведените основи.

Двете постапки сè уште се во тек; одржани се неколку рочишта, а во првата постапка се очекува писмена пресуда.

Регистрирани случаи од работата на Хелсиншкиот комитет за човекови права

Продолжена дискриминација од страна на Министерството за внатрешни работи врз полициска службеничка по основ на пол и род

Хелсиншкиот комитет за човекови права во септември 2020 година поднесе претставка до Народниот правобранител поради дискриминација врз основа на пол и род врз полициска службеничка вработена во Единицијата за специјални задачи во Министерството за внатрешни работи. Имено, полициската службеничка, вработена во Министерството во 2013 година, се соочувала со дискриминација на работното место поради неможност да напредува во кариерата, ниту професионално и стручно да се обучува во работата. Полициската службеничка, за време на нејзиното породилно отсуство, со усна наредба била распределена да работи канцелариска работа. По завршување на отсуството таа намерно била оставена да продолжи со работа во канцеларија како административен службеник, без да се води сметка за нејзиното барање да биде вратена во Единицата за специјални задачи, да продолжи со градење на својата кариера и да присуствува на предвидените тренинзи и обуки. Таа за време на целокупниот свој работен стаж во Министерството, не била во можност во целост да ги развие и унапреди своите професионални квалитети и работни способности. Образложението на Министерството за внатрешни работи е дека тоа било сторено за нејзина заштита како жена и мајка.

Констатацијата на Народниот правобранител е дека од Министерството сами потврдуваат дека жените за време на породилното отсуство не можат да бидат унапредени бидејќи не присуствувале на тренинзи и обуки кои се задолжителни за полициските службеници. Ваквото системско решение упатува жените да бидат соочени со мирување во нивната служба во Министерството, доколку се решат да станат мајки и да забременат, со што нивната положба е многу понеповолна од положбата на мажите. Народниот правобранител утврдува дека во конкретниот случај работодавачот нема капацитет да ја воочи состојбата во која ги доведува жените како мајки, со што ги поставува на едно пониско ниво од мажите, односно ги оневозможува да напредуваат во кариерата подеднакво како мажите. Правобранителот утврдува дека работодавачот на овој начин сторил потешок вид на продолжена дискриминација по основ на пол и род.

Мотоклубот Пелистер стори директна дискриминација врз основа на сексуална ориентација

Постапувајќи по претставка поднесена од Хелсиншкиот комитет за човекови права против Здружението на граѓани Мотоклуб Пелистер од Битола, Комисијата за спречување и заштита од дискриминација утврди директна дискриминација врз основа на сексуална ориентација. Комитетот ја поднесе претставката поради тоа што на 27 јуни, Мотоклубот Пелистер споделил објава на својот профил на социјалната мрежа Фејсбук, во која е наведено: „Припадници на ЛГБТ заедницата, не можат да бидат членови на оффроад клуб Пелистер и не се пожелни да

присутвуваат на нашите настани. Тоа е политика на клубот, донесена едногласно од сите членови и раководство. Нашиот клуб го градиме на правилни човекови вредности, вооснова на христијанство и ислам. Со почит, оффроад клуб Пелистер.“

Комисијата за спречување и заштита од дискриминација утврди дека објавата со ваква содржина и политиката на здружението претставуваат директна дискриминација врз основа на сексуална ориентација, согласно Законот за спречување и заштита од дискриминација. Комисијата наведува дека ваквата објава и политиката на клубот се спротивни на Уставот на Република Северна Македонија, кој ја гарантира еднаквоста на граѓаните и на Законот за здруженија и фондации, кој забранува основање организација ако програмата и нејзиното дејствување се насочени кон преземање активности со кои се повредуваат слободите и правата на други лица. Истиот закон предвидува забрана за работа на организацијата доколку презема вакви активности.

Комисијата донесе мислење и препорака веднаш да се отстрани дискриминаторската содржина од профилот на Фејсбук во сопственост на Мотоклуб Пелистер. Комисијата укажува на можноста оваа содржина, поставена на јавен профил на социјална мрежа и достапна до поголема популација, да предизвика дополнителни негативни последици во форма на ширење и зајакнување на стереотипите и предрасудите кон припадниците на ЛГБТИ заедницата. Во препораката Комисијата става посебен акцент на опасностите од појава на говор на омраза, што може да доведе и до потешки последици во форма на насилства предизвикани од омраза. Мото клубот, исто така, се задолжува во иднина да дозволува еднаков пристап и членство на сите лица, без оглед на нивната сексуална ориентација или родов идентитет.

Директна продолжена дискриминација врз осудено лице со попреченост

Комисијата за спречување и заштита од дискриминација утврди директна продолжена дискриминација врз основа на попреченост и повреда на правото на еднаквост и нееднаков третман при уживањето на правата на здравствена заштита од примарно, секундарно и терцијарно ниво при издржување затворска казна, извршена од страна на КПД Идризово Скопје.

КСЗД постапуваше по претставка од осудено лице од Скопје преку неговиот адвокат, Хелсиншкиот комитет за човекови права и Македонското здружение на млади правници. Осуденикот, како лице со траен 100% инвалидитет, стекнат по сообраќајна несреќа во 2009 година, не можел непречено да ги извршува секојдневните активности, физиолошките потреби, ниту пак посетувал редовна физикална и хидро терапија како осудено лице. Имено, тоалетите во установата биле претесни, па поради тоа осуденото лице не можело да пристапи до нив со својата инвалидска количка, а поради неприспособените тушеви, тој морал да се тушира во отворените делови, без никаква интимност. Тој не бил во можност ниту да ја добива препишаната редовна терапија бидејќи во установата не постои можност за такви здравствени услуги, а поради неприспособената инфраструктура, не можел да пристапи ниту до затворската амбуланта.

Од КПД Идризово известиле дека повремено се случува да има недостаток на лекови, како и спреченост да се користи здравствена заштита на секундарно и терцијарно ниво поради мерките против COVID-19. Во самата установа здравствена заштита овозможуваат само еден лекар, еден стоматолог и две медицински сестри.

Во своето мислење КСЗД упатува и на основните начела на Европските затворски правила, во кои е наведено дека со сите лица лишени од слобода се постапува со почитување на нивните човекови права. Лишените од слобода ги задржуваат сите права кои не им се законито

одземени со одлука со која се осудени или со која се задржуваат во притвор. Покрај тоа што затворениците треба да имаат пристап до санитарни простории и да можат да се истушираат најмалку двапати седмично, Комисијата нагласува дека од особена важност е правилото кое вели дека затворските услови кои ги загрозуваат човековите права не можат да се оправдаат со недостаток на материјални средства. Несоодветното ниво на здравствена заштита може брзо да доведе до состојби кои се опфатени со терминот „нечовечно и понижувачко постапување“. Неприфатливо е да се присилуваат осудените лице да престојуваат во установа во која не можат да добијат соодветен третман заради немање соодветни капацитети или затоа што таквите капацитети, односно установи, одбиваат да ги примат за третман.

Имајќи ја предвид документацијата, извршениот увид во затворот, како и одредбите и инструментите за заштита на човековите права, КСЗД утврди дека КПУ-КПД Идризово, уште при приемот во установата на 8 јуни 2020 година, воопшто не ја зел предвид здравствената состојба на осуденото лице и посебните потреби нотирани во здравственото досие. Тоа значи дека тој подолго време е изложен на дискриминаторски активности, што според Законот за спречување и заштита од дискриминација, претставува продолжена дискриминација, како потежок облик на дискриминација.

КСЗД ѝ препорача на затворската установа да преземе мерки и активности за да му овозможи на осуденото лице сместување во објект во кој ќе може без никакви препреки да се движи во својата инвалидска количка и да ги извршува секојдневните активности и физиолошки потреби во соодветни хигиенски услови. Поради констатираната неопходност од неа од трето лице, се препорачува директорот да му го обезбеди и тоа право, како и правото на непречен пристап до здравствени услуги од примарно, секундарно и терцијарно ниво, со што би се отстранила повредата на правото на еднаквост и би се отстранила констатираната дискриминација.

ЛИЦА СО ПОПРЕЧЕНОСТ

10 години од ратификување на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост

На Меѓународниот ден на лицата со попреченост, 3 декември, Хелсиншкиот комитет за човекови права беше една од 23-те граѓански организации кои потпишаа меморандум за соработка со Народниот правобранител, како дел од Националниот механизам за мониторинг на имплементацијата на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост.

Конвенција за правата на лицата со попреченост (КПЛП) претставува меѓународен договор за човекови права на Организацијата на Обединетите нации, наменет за заштита на правата и достоинството на лицата со попреченост. Текстот на КПЛП беше усвоен од страна на Генералното собрание на ОН на 13 декември 2006 година и отворен за потпишување на 30 март 2007 година. Од октомври 2017 година, КПЛП има 160 потписнички и 175 договорни страни и вклучува 172 држави и Европската Унија. Од договорните страни на КПЛП се бара да промовираат, заштитуваат и обезбедат целосно уживање на човековите права од страна на лицата со попреченост и да обезбедат целосна законска рамноправност. Воедно, КПЛП ги афирмира концептите за попреченост како флексибилни и еволутивни концепти што подлежат на континуиран развој. Исто така, КПЛП претставува првиот официјален меѓународен инструмент што ја разгледува попреченоста низ призмата на човековите права и се залага за замена на застарениот медицински модел со социјалниот модел.

Република Северна Македонија ја потпиша Конвенцијата на Организацијата на Обединетите нации за правата на лицата со попреченост на 30 март 2007 година, а ја ратификуваше пред точно десет години, на 5 декември 2011 година. На 29 јули 2009 година, нашата држава го потпиша Факултативниот протокол кон Конвенцијата, кој беше ратификуван заедно со Конвенцијата. Нашиот Устав, како највисок правен акт, предвидува дека меѓународните договори што се ратификувани во согласност со Уставот се дел од внатрешниот правен поредок и не може да се менуваат со закон. Ова значи дека одредбите содржани во КПЛП се директно применливи кај нас. Дотолку повеќе, за нашите судови е предвидена обврска да судат врз основа на Уставот и законите и ратификуваните меѓународни договори, што значи дека ќе се создава судска практика во областа на заштитата на лицата со попреченост.

Хелсиншкиот комитет за човекови права веќе години наназад работи на унапредување на правата на лицата со попреченост во Република Северна Македонија, пред сè преку директна заштита на правата на оваа категорија на граѓани, со обезбедување на бесплатна правна помош, како и поддршка на процесите на усогласување на националното законодавство со КПЛП и следење на нивната имплементација. Со поддршка на меѓународните организации, како ОБСЕ, Британската амбасада во Скопје, УНИЦЕФ, Фондацијата за демократија на Вестминстер, како и преку соработка со други граѓански организации, Хелсиншкиот комитет даде свој придонес во борбата за заштита на правата на лицата со попреченост.

Лицата со попреченост и пандемијата

Лицата со попреченост во целиот свет, но и во нашата земја, сè уште претставуваат една од најмаргинализираните групи во општеството, кои беа диспропорционално засегнати од ефектите на пандемијата. И покрај тоа што попреченоста сама по себе не значи дека едно лице е во поголем ризик од заразување со вирусот, голем дел од лицата со попреченост имаат поранлива здравствена состојба која ги става во поголем ризик од самата болест. Непристапноста на информациите поврзани со вирусот, затворањето на дневните центри за поддршка, неприлагоденото учење на далечина, како и невозможност за социјално дистанцирање за лицата зависни од поддршка при извршување на секојдневни функции, се само дел од проблемите кои го зголемија предизвикот на секојдневниот живот на лицата со попреченост насекаде во светот. Лицата кои живеат со попреченост генерално имаат поголема потреба за здравствена заштита од останатите луѓе, без разлика дали станува збор за секојдневни потреби или потреби поврзани со попреченоста, што ги прави поранливи во случај на непристапност и/или ограничување на здравствените услуги. Доколку имаме предвид дека и во „нормални“ услови лицата со попреченост имаат отежнат пристап до здравствени услуги, образование, вработување, средства за информирање итн., во услови на здравствена криза, пристапот до одредени права за овие лица може да биде значително оневозможен.

Кај лицата со попреченост, особено кај лицата со интелектуална попреченост и кај лицата со нарушувања од аутистичниот спектар, многу важен сегмент во функционирањето претставува секојдневната рутина. Во услови кога движењето е ограничено временски, но и физички, доаѓа до промена на рутината што кај многу лица со попреченост може да предизвика појава на анксиозност; оттука, оние лица кои се грижат за деца и лица со попреченост се соочија со предизвикот за наоѓање алтернативни начини на секојдневно функционирање и воспоставување нови рутини. Затворањето на дневните центри наметна дополнителен предизвик за лицата со попреченост кои редовно посетувале дневен центар како дел од секојдневното функционирање, но и за лицата кои се грижат за нив, имајќи предвид дека мораат да останат во домот, а со тоа многу често и за сметка на губење на работното место.

Имајќи предвид дека за голем дел од лицата со попреченост движењето претставува терапевтска активност и дел од воспоставена навика, Владата на РСМ донесе уредба со која беше утврден посебен режим на движење за лицата со попреченост за времетраење на полицискиот час. Лицата со попреченост можеа да излегуваат со еден придружник во одредените термини за движење, а за оваа цел не беа задолжени да вадат посебна дозвола за движење, туку единствено со себе да имаат наод или решение со кои се докажува попреченоста.

Рестриктивните мерки, кои првенствено се состоеа во препораките за самоизолација и социјално дистанцирање, за голем дел од лицата со попреченост беше исклучително тешко да ги применуваат, особено имајќи предвид дека значителен дел од нив зависат од поддршката на други лица, некогаш и во извршувањето на основните физиолошки потреби. Во однос на мерките за поддршка на лицата со попреченост, само 27 општини во земјата беа опфатени со мерката на Министерството за труд и социјална политика за поддршка во домот. Оваа мерка беше наменета за олеснување на секојдневното функционирање на лицата со попреченост, вклучувајќи асистенција за реализација на итни административни процедури, набавки и друг вид на поддршка

во согласност со потребите на лицето. Олеснителна околност претставуваше и одлуката на Владата за редуцирање на административните процедури кои се однесуваат на користење на одредени права од социјална заштита, при што корисниците не беа задолжени да ја обновуваат потребната документација доколку сакаат да продолжат да користат одредени бенефиции, а за користење на одредени услуги документацијата можеа да ја достават електронски.

Хелсиншкиот комитет во 2021 година спороведе истражување на тема „Влијанието на кризата предизвикана од COVID-19 врз лицата со попреченост во Северна Македонија“¹³ за состојбата во која се најдоа лицата со попреченост и лицата кои се грижат за нив како резултат на мерките и политиките што беа донесени за време на пандемијата, но и на самата пандемија. Ова истражување ја потврди маргинализираната положба во која се наоѓаат лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив, а тоа особено беше изразено за време на пандемијата. Истражувањето укажа на тоа дека во процесот на изготвување и донесување на мерките, кои директно или индиректно се однесуваа на лицата со попреченост, не беа вклучени ниту лицата со попреченост, ниту, пак, здруженијата на граѓани што работат во оваа област. Единствено, по поднесените реакции и барањата на здруженијата биле направени измени на мерките, но по нивното донесување од страна на Владата. Донесените мерки ги игнорираа потребите специфични за лицата со попреченост, особено на оние што живеат во руралните средини. Имајќи предвид дека постои сериозен недостиг на статистика за лицата со попреченост во земјата и дека сè уште не е воспоставен регистарот за нивна евиденција при Министерството за труд и социјална политика, не располагаме со соодветни информации за видовите попреченост на оваа група граѓани, што придонесува за тоа да не може да се изготват соодветни мерки што ќе одговараат на нивните потреби.

На најголем дел од лицата со попреченост, мерките за превенција и заштита од вирусот им предизвикале тешкотии во секојдневното функционирање. Тешкотиите се однесуваат на ограничената социјализација и ограниченото движење, како и на тешкотиите поврзани со следењето на мерките за заштита (одржување физичка дистанца, носење маска, избегнување групирање и сл.). Лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив се соочиле со тешкотии во остварувањето на своите права за време на пандемијата, од кои само мал дел се обратиле за помош, најчесто во центрите за социјална работа, а помал дел побарале помош од граѓанските здруженија. Само мал дел од лицата ја добиле бараната помош, односно ги оствариле бараните права.

Децата со попреченост се соочиле со сериозни проблеми при следењето на онлајн наставата, која во голема мера беше несоодветна и неприспособна на нив и на различните видови попреченост. Спроведувањето на наставата се одвиваше во недостиг на соодветни образовни помагала, односно немање потребна техничка опрема за следење на наставата, како и недостиг на соодветна поддршка за следење на наставата (образовен асистент, специјален едукатор и сл.).

¹³ Хелсиншки комитет за човекови права: „Влијанието на кризата предизвикана од Ковид-19 врз лицата со попреченост во Северна Македонија“ (јуни 2021)

Здравствените установи беа ставени целосно во функција на надминување на последиците од пандемијата, а сите други тековни прегледи и интервенции беа одложени. Услугите за рехабилитација, кои се од особена важност за лицата со попреченост и позитивно влијаат врз нивниот развој, биле недостапни за голем број лица со попреченост. Дури и пунктовите за тестирање за COVID-19 не се пристапни за лицата со попреченост.

И покрај направените приспособувања во однос на обезбедувањето одредени здравствени услуги, пред сè поврзани со продолжување на важењето на документацијата потребна за остварување некое право од здравствена заштита, голем дел од испитаниците се соочиле со тешкотии при добивањето здравствени услуги и здравствена заштита за време на пандемијата. Лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив се соочиле со гужви и чекање редици во здравствените установи и во аптеките, а тоа сериозно го зголемува ризикот од заразување со вирусот. Дополнително, имајќи предвид дека дел од лицата со попреченост имаат тешкотии во однос на почитувањето на мерките за заштита од вирусот, како што е, на пример, носењето маска, ризикот од зараза може да биде значително зголемен и за нив, но и за останатите лица. Лицата со попреченост и лицата што се грижат за нив изразија незадоволство во однос на професионалноста на здравствените работници и начинот на меѓусебна комуникација, нагласувајќи ги нетрпението и непознавањето на специфичните потреби што ги имаат тие.

Еден од најчестите проблеми со кој се соочиле лицата со попреченост во однос на пристапот до услуги од социјална заштита произлегува од неможноста за користење на услугите на дневните центри. Иако, во меѓувреме, дневните центри започнаа со работа, сепак нивната работа е со ограничен капацитет, а организираниот превоз до центрите сè уште е ограничен. Професионалноста од страна на стручните лица, како и организираноста на администрацијата за обезбедување услуги од социјална заштита е на ниско ниво, односно испитаниците сметаат дека е потребно подобрување во оваа област, во насока на позитивен развој на пристапот до услугите. За време на пандемијата значително беа изразени тешкотиите при прибирањето и обновувањето документи за остварување на правата од социјална заштита, а во некои случаи тоа довело до губење на правото за нивно користење. Тесно дефинираната рамка за социјална заштита придонесе за тоа голем број лица со попреченост што не ги исполнуваат условите за парична поддршка, а поради кризата останале без или со намалени приходи или, пак, изгубиле работа, да се соочат со зголемен социјален ризик и со сиромаштија.

Пандемијата неминовно се одрази и на финансиската состојба на лицата со попреченост, притоа значително зголемувајќи ги трошоците што се однесуваат на превенција на здравјето, вклучувајќи ги трошоците за хигиенски средства и за лекови. Потребата од набавка на лекови што не се наоѓаат на позитивната листа на лекови на Фондот за здравствено осигурување, како и за оние што потребната терапија ја набавуваат од странство. Тешкотиите со кои се соочиле лицата што се грижат за лица со попреченост на работното место за време на пандемијата во најголем дел се однесувале на отсуството од работа поради грижа за лице со попреченост во домот.

Проблемот на ограничен или отежнат пристап до институциите со кој секојдневно се соочуваат лицата со попреченост беше значително изразен за време на пандемијата, а тоа се должи на редуцираното функционирање на институциите и на ограниченоста на превозот во текот на овој период. Дел од лицата не биле во можност да користат јавен превоз поради неможноста да носат

маска и целосно да ги почитуваат мерките за заштита од вирусот. Само мал број институции целосно се пристапни за лицата со попреченост, а тоа ја опфаќа и пристапноста на информациите во нив.

Имајќи предвид дека пандемијата е сè уште присутна и последиците од пандемијата ќе ги чувствуваме и во наредниот период, од особена важност е при креирање на идните мерки и политики, особено во насока на ублажување на негативните ефекти од кризата, да се земат предвид потребите на децата и лицата со попреченост, како и на лицата кои се грижат за нив.

РОВОА ЕДНАКВОСТ

Измени на законската регулатива

И покрај тоа што во 2020 година започна со активности работната група за изготвување на новиот Закон за родова еднаквост (претходно Закон за еднакви можности на жените и мажите), во која со своја претставничка учествува и Хелсиншкиот комитет, Законот сè уште не е донесен. Во меѓувреме, предлог-текстот на новиот закон беше анализиран од страна на експерти за техничка поддршка на Европската Комисија (TAIEX) и врз основа на изготвениот извештај за усогласеноста со стандардите на ЕУ, работната група ќе продолжи со работа на текстот на законот во следниот период. Потребата од нов закон произлезе од ограничената ефективност на досегашниот, особено на локално ниво.

Еден од клучните закони, кој беше предвиден со Националниот акциски план за имплементација на Истанбулската конвенција 2018-2023 – Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство – беше донесен на 27 јануари 2021 година, а започна да се применува од 6 мај 2021 година. Она што се очекуваше со донесувањето на овој закон е дека значително ќе се подобри институционалната и сеопфатната поддршка на жртвите на родово базирано насилство. Овој закон опфаќа нови форми на насилство кои ги воведува Истанбулската конвенција и дефиниции за одредени поими, кои досега не беа опфатени, како родово базирано насилство (насилство насочено против жената затоа што е жена или коешто несразмерно ја погодува и ги опфаќа причините и резултатот од нееднаквиот однос на моќта помеѓу жените и мажите), демнење; генитално осакатување; сексуално насилство, односно неконсезуални сексуални дејствија итн., како и поддршка на сите категории на ранливи жени, вклучително жртви на насилство поради сексуална ориентација и родов идентитет, кориснички на дроги, бремени жени, Ромки итн. Со законот се вовеле и принципот на постапување со должно внимание, меѓусебна координација на институциите и организациите, забрана за виктимизација, собирање статистички податоци за родово базирано насилство врз жените и семејно насилство, како и реинтеграција на жртвите. Воедно, законот го вклучува и сексуалното вознемирување преку интернет, кое е дефинирано како несакано вербално, невербално или друго постапување од сексуална природа, што има за цел или последица повреда на достоинството или создавање заканувачка, непријателска, понижувачка или застрашувачка средина, пристап или практика, преку електронските средства за комуникација.

Со ратификација на Истанбулската конвенција, Република Северна Македонија ја презеде и обврската за измена и дополнување на Кривичниот законик, но и на други закони и подзаконски акти. Меѓутоа најавените измени на Кривичниот законик, во насока на инкриминирање на новите кривични дела и измена на постоечките одредби кои се предвидени со новиот Закон за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство и Истанбулската конвенција, сè уште не се реализирани. Иако сме свесни дека проблемите во нашето општество најчесто излегуваат на површина при имплементирање на законите во пракса, легислативното усогласување со Истанбулската конвенција е основа без која системските промени се невозможни.

Донесувањето на законските решенија е само првиот чекор кон системски промени во решавање на проблемот на родово базирано насилство. На каков начин ќе се имплементираат, односно дали жртвите на овој вид на насилство ќе бидат заштитени, ќе зависи од примарните институции кои ќе имаат за задача да постапуваат по ваквите пријави, а особено центрите за социјална работа, Министерството за внатрешни работи, Основното јавно обвинителство итн. Имајќи предвид дека токму имплементацијата на законските одредби во пракса сè уште претставува еден од најсериозните недостатоци во обезбедувањето на соодветна заштита на жртвите на родово базирано насилство, останува да ја набљудуваме нивната примена по донесувањето и да процениме колку тие навистина ќе бидат во прилог на жртвите.

Меѓународно застапување

Во текот на 2021 година, Хелсиншкиот комитет за човекови права, преку проектот „Градење капацитети за граѓански организации за изработка на извештај во сенка ГРЕВИО“, со поддршка на UN Women, спроведе обука за зајакнување на капацитетите на претставничките од граѓанските организации од Платформата за родова еднаквост за подготвување на извештај во сенка за спроведувањето на Истанбулската конвенција. Претставничките на граѓанските организации кои учествуваа во обуката во наредниот период започнаа со собирање податоци, кои се однесуваа на спроведувањето на Истанбулската конвенција, во согласност со прашалникот на ГРЕВИО. Првиот нацрт на извештајот во сенка беше подготвен во август 2021 година и имаше за цел да послужи како појдовна основа за финалниот извештај во сенка што Платформата за родова еднаквост ќе го подготви и достави до Комитетот ГРЕВИО во 2022 година. Рокот за доставување на првиот извештај за имплементацијата на Истанбулската конвенција од страна на Северна Македонија како земја потписничка е 31 март 2022 година.

Случај „Јавна соба“

Како резултат на игнорантниот однос од страна на надлежните институции, во јануари 2021 година Платформата за родова еднаквост, чија членка е Хелсиншкиот комитет за човекови права, упати јавна реакција до Министерството за внатрешни работи и Основното јавно обвинителство за неодложно постапување и разрешување на случајот „Јавна соба“, кој претставува кривично дело во кое голем број жени се жртви на родово базирано насилство. Првичната реакција беше проследена со јавен протест на 4 февруари, на кој над 500 граѓанки и граѓани под паролата „Јавна соба е кривично дело“, го изразија своето разочарување од системот и непостапувањето од страна на институциите. На маршот беше нагласено дека вината за ваквите случаи не смее да се лоцира во жртвите и беше осуден репресивниот систем на насилство, тивкото одобрување на сексуалната агресија и поттикнувањето на мизогинијата преку игнорантност и непостапување. На протестот се упати апел за институционална заштита на жртвите и итно процесирање на случајот од страна на Јавното обвинителство.

Протестниот марш беше проследен со две дополнителни прес-конференции пред Министерството за внатрешни работи и пред Основното јавно обвинителство, каде претставничките на Платформата за родова еднаквост ги упатија своите барања до секоја од

институциите – од Јавното обвинителство неопходно и темелно да го расчисти случајот, од Министерството за внатрешни работи континуирано да презема превентивни активности и да го спречи опстојувањето на ваквите групи. Во овие прилики се истакна дека молкот на институциите дополнително го охрабрува функционирањето и одржувањето на вакви групи во дигиталниот простор, а девојките и понатаму се соочуваат со опасност по личната безбедност и нарушено достоинство и здравје. Исто така, се зголемува и ризикот од уште посериозни форми на насилство, а се обесхрабруваат сегашните и идни жртви да пријавуваат и да зборуваат за насилството кое го претрпеле. Дел од активностите кои ги организира и спроведе Платформата за родова еднаквост вклучија и изработка на неколку видеа за подигнување на свеста за причините за непријавување на родово базираното насилство и (не)постапувањето на полицијата во случаите на насилство, како и за повикување на граѓаните/ките на традиционалниот осмомартовски марш.

Осмомартовскиот марш се одвиваше под паролата: „Држава што не постапува е држава што силува!“, како кулминација на неколкунеделните реакции на Платформата за родова еднаквост, а во насока на бавната реакција на институциите во поглед на случаите на родово базирано насилство во земјата.

На маршот беше нагласено дека е неопходно да се обезбедат поврзани институции, јасни правила и професионалци кои ќе стават крај на насилството врз жените и родово базираното насилство, како и навремени, квалитетни услуги и поддршка за жените и девојките жртви на насилство. Повторно беше побарано неопходно постапување од Министерството за внатрешни работи и Јавното обвинителство по сите конкретни барања:

- *Јавното обвинителство неопходно и темелно да го расчисти случајот „Јавна соба“, кој претставува кривично дело во кое огромен број на жени се жртви на родово базирано насилство;*
- *Кривичен прогон на администраторите на групите, како и сите членови кои праќале и сè уште праќаат фотографии и објавуваат лични податоци на девојки и жени;*
- *Сексуалното вознемирување преку интернет посебно да се регулира и во Кривичниот законик;*
- *Професионално постапување, помош и поддршка на жртвите на родово засновано насилство од страна на сите надлежни институции.*

Родова еднаквост во спортот

Со заложба за унапредување на родовата еднаквост во спортот и превенција и заштита од родово базираното насилство во спортскиот сектор, на 8 април 2021 година Хелсиншкиот комитет за човекови праваи Олимпискиот комитет на Северна Македонија (МОК) потпишаа Меморандум за соработка. Целта на потпишувањето на овој Меморандум беше воспоставување меѓусебна соработка помеѓу Хелсиншкиот комитет и МОК за реализација на активности кои ќе придонесат кон подобрување на моменталната состојба со родовата еднаквост во спортскиот сектор, вклучување родова перспектива во политиките за спорт, промоција на еднаков пристап и

еднакви можности до сите ресурси, како и превенција и заштита од родово базирано насилство во спортскиот сектор.

Како резултат на потпишувањето на Меморандумот за соработка, во текот на ноември и декември месец, Хелсиншкиот комитет започна со спроведување обуки за родова еднаквост во кои учествуваа претставници и претставнички на неколку спортски федерации. Во овој период беа спроведени три обуки преку програма составена од три модули: родова (не)еднаквост, дискриминација на жени и родово базирано насилство во спортот.

Политичко учество на жени

Хелсиншкиот комитет за човекови права, со поддршка на шведската фондација KvinnatillKvinna, организира политички дијалог на тема „Нема квоти – нема жени?“, кој беше посветен на политичкото учество на жените во Република Северна Македонија на локално ниво. Настанот се одржа во рамки на глобалната кампања „16 дена активизам против базираното насилство“, период од годината во кој се дискутира за значајни теми од областа на родовата еднаквост и родово базираното насилство. Темата ја наметнаа последните локални избори во 2021 година на кои бројот на кандидатки за градоначалнички беше поразителен. И покрај препораките од страна на ОДИХР на локалните избори во 2017 година за потребата од стимулирање на политичкото учество на жените, особено во однос на кандидирањето за градоначалничка позиција, според резултатите на локалните избори во 2021, се случи регрес во однос на учеството на жени. Настанот имаше за цел да утврди на што се должи ваквата состојба и што кажуваат истражувањата и меѓународните искуства, со цел да се формулираат конкретни препораки за делување во наредниот период.

Во таа прилика беа споделени бројни сознанија и податоци поврзани со оваа тема. Од 1995 година до денеска, од 660 градоначалници, само 18 биле жени, а пред воведување на квотите, слична била состојбата и со составот на општинските совети и Советот на Град Скопје. На последните избори, коалицијата предводена од СДСМ имала само 7,25% жени-кандидати за градоначалник, а коалицијата предводена од ВМРО ДПМНЕ 4,7%. Бројчаната застапеност на жените без суштински промени за трансформација не значи ништо бидејќи голем дел од партиите кои кандидираат жени се радикално десничарски партии.

Еден од заклучоците на настанот е дека жените кај нас остануваат во политичката сенка на мажите, иако право на глас и на кандидирање имаат од 1946 година, а ова особено се однесува на жени од малцинствата. Жените се соочуваат со различни типови на дискриминација на повеќе основи – економски се зависни (само 28 % од жените во земјава поседуваат недвижен имот), подложени се на родово базирано насилство (1 од 5 жени до 50 години е жртва на физичко или сексуално насилство), а жените 2,6 пати повеќе извршуваат неплатена работа и неа споредено со мажите. Различниот третман на жените се согледува и во Собранието и покрај поголемата застапеност на жените во законодавната власт, која се случи благодарение на воведувањето на квотите. Во таа насока, иако пратеничките се поактивни од своите машки колеги, координаторите на пратеничките групи се мажи, а поголем број на жени се вклучени во работата на собраниските комисии кои се сметаат за „меки“ (на пример, образование, социјална политика, култура и сл.).

Препораката е да се работи на внатрешпартиската демократија, што би влијаело на подобрување на политичкото учество на жените.

Меѓу важните препораки кои произлегоа од излагањата на учесничките и присутните беа следните:

- *Законски измени, вклучувајќи измени на Законот за работни односи за воведување на споделено родителско отсуство; новиот Закон за родова еднаквост; Закон за вознемирување на работното место;*
- *Политичките партии да обезбедат соодветна грижа и систем на поддршка за своите кандидатки, а не да ги дискриминираат уште при самата регрутација (жените врз основа на докажани достигнувања, а мажите само врз основа на потенцијал);*
- *Да се имаат предвид различните предизвици на жените од различни средини;*
- *Да се работи и на зајакнување на мажите за родова еднаквост, како и да се градат сојузништва во борбата за еднакви права и можности;*
- *Жените да се интегрираат во структурите на партиите. Клубовите на жени во политичките партии да бидат проактивни креатори на политики, а не да служат како хуманитарни/церемонијални тела на партиите;*
- *Работа со медиумите и промена на медиумскиот однос кон жените во политичкиот/јавниот живот;*
- *Потребно е понатамошно следење на заложбите за родова еднаквост кои се содржани во изборните програми на избраните градоначалнички и градоначалници.*

ЗАТВОРЕНИ ИНСТИТУЦИИ

Заштита од тортура и нечовечко или понижувачко постапување

Покрај залагањата на државата во последниот период да ги елиминира тортурата и нехуманото постапување од страна на полициските службеници и припадниците на затворската полиција, сепак Република Северна Македонија се соочува со бројни предизвици на ова поле.

Во извештајот на Европскиот комитет за заштита од мачење и нечовечко или понижувачко постапување или казнување¹⁴, објавен во мај 2021 година, од разговорите со лица кои биле или тврделе дека биле жртви на полициска бруталност за време на нивното приведување, се наведува дека:

„Наводното физичко малтретирање се состоело главно од шлаганици, удари, клоци, удирање на главата од тврда површина, удари со палки или други нестандартни предмети по различни делови од телото (т.е. глава, гради, ребра, нозе и раце). Поголем број од обвинувањата се однесуваат на времето на приведување или за време на транспортот до полициска станица во полициското комбе.“

Овие обвинувања за физичко малтретирање се однесуваат на полициски службеници од целата земја, а особено од градовите: Битола, Гостивар, Кочани, Скопје, Струмица и Тетово. Покрај тоа, Комитетот регистрира и неколку обвинувања добиени во врска со употреба на сила и злоупотреба од страна на полициски службеници при приведување жени, а расистичкото постапување солицата припадници на ромската етничка припадност е сè уште присутна, за што сведочи и случајот на полициска бруталност врз група Роми во Битола кој се случи во 2021 година за кој еден полициски службеник беше осуден на казна затвор.

Понатаму, во својот извештај Комитетот потсетува за потребата од соработката на граѓанскиот сектор со државните институции со цел елиминирање на тортурата и нечовечкото постапување. Оттука, иако во 2021 година Хелсиншкиот комитет континуирано продолжи со спроведување мониторинг посети во казненопоправните установи, обезбедување правна помош на осудените лица и иницирање постапки пред надлежните институции со цел заштита на нивните права, граѓанскиот механизам за контрола врз работата на полицијата при Народниот правобранител, во кои членови треба да бидат и претставници на граѓанските организации, сè уште не профункционира.

Во 2021 година беше донесена и новата Национална стратегија за развој на пенитенцијарниот систем (2021-2025) со која се предвидуваат значајни стратешки цели за подобрување на условите во затворите, како и на третманот на осудените лица.

¹⁴ Извештај на Европскиот комитет за заштита од мачење и нечовечко или понижувачко постапување или казнување: <https://rm.coe.int/1680a26b8f>

Мониторинг на казненопоправни установи

Во текот на 2021 година Хелсиншкиот комитет за човекови права во партнерство со Македонското здружение на млади правници спроведе последователни посети во четириказненопоправни установи. Теренските посети беа спроведени во текот на месец јули 2021 година, како последователни посети на редовните кои мониторинг тимот ги спроведе во периодот од август до октомври 2020 година.

Последователните теренски посети беа спроведени во казненопоправните установи во кои беа забележани најголем број недостатоци за време на спроведувањето на редовните посети: КПД Идризово, КПД Штип, КПД Куманово и КПУ Тетово.

Иако за време на последователните посети мониторинг тимот забележа подобрување во казненопоправните установи, односно унапредување на материјалните услови во некои од нив, сепак, пенитенцијарниот систем сè уште се соочува со големи проблеми и предизвици. Како најгорливи проблеми остануваат пристапот до здравствената заштита, образовниот процес и процесот на ресоцијализација на осудените лица, необучените раководни и стручни кадри во казненопоправните установи и неефикасните внатрешни и надворешни механизми за пријавување и гонење случаи на тортура и нечовечко постапување спрема осудените лица.

Пренатрупаноста е сè уште еден од најгорливите проблеми, која најмногу се согледува во установите од затворен вид и во затворените одделенија. Имајќи предвид дека во овој вид на установи и одделенија се сместуваат осудени лица за кои е изречена казна затвор со подолго траење, како и осудени лица со повисок степен на ризик, следствено расте и ризикот од закани и насилство меѓу осудените лица, што истовремено предизвикува последици врз општата безбедност во установите. Повеќе затвори се соочуваат со ризик од пренатрупаност, а некои веќе се пренатрупани, како што е случај со КПД Идризово и КПД Штип. Она што мониторинг тимот го забележа во КПД Идризово претставува тортура, нехумано и понижувачко постапување спрема осудените лица– во установата тимот забележа триесетина осуденици кои спијат на душеци на под, на кебиња постелени на под, на кревети во ходниците итн.

Обезбедена правна и психијатриска/психотерапевтска помош

Во периодот од јануари до септември 2021 година, Хелсиншкиот комитет заедно со Македонското здружение на млади правници обезбеди правна помош на 156 осудени лица, 11 осуденички и 30 штитеници кои издржуваат **воспитно-поправна мерка**. Вкупно 46 осудени лица и 15 штитеници беа советувани за заштитните механизми за пријавување и гонење случаи на тортура и нечовечко постапување. Експертки, психијатар и психотерапевт, кои беа дел од тимот, обезбедија психијатриско и психотерапевтско советување на вкупно 96 осудени лица.

Најчести поплаки на осудените лица кои побараа правно советување беа во однос на: здравствена заштита, користење погодности, материјални услови, правото на условен отпуст, храна и вода, преместување во друга казненопоправна установа, водење судска постапка итн. За оние претставки за кои Хелсиншкиот комитет нема овластување да постапува, како користење погодности и преместување во друга казненопоправна установа, им даде правен совет на лицата како да ја водат постапката. Четворица од вкупниот број на осудени лица пријавија дека се соочиле со тортура и нехуман третман од страна на припадници на затворската полиција, за што се иницирани постапки пред надлежните институции.

Заштитни механизми за гонење случаи на тортура и нечовечко постапување

Специјализираното одделение за гонење кривични дела сторени од лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција при ОЈО за гонење организиран криминал и корупција постапувал против 73 лица за кривично дело Малтретирање во вршење на службата по член 143 од КЗ. За 44 лица е донесено решение за отфрлање на кривичната пријава, за 14 лица е поднесен обвинителен предлог, за 13 лица постапката е во тек, за едно лице пријавата е поднесена до друг орган, а за едно лице е поднесен предлог за издавање казнен налог.

Основниот кривичен суд Скопје во 2021 постапувал по вкупно 28 предмети за кривичното дело Малтретирање во вршење на службата од кои за девет предмети се донесени осудителни пресуди, за три ослободителни пресуди, а за 14 предмети постапката е во тек. За кривичното дело „Мачење и друго сурово, нечовечно или понижувачко постапување и казнување“, Судот не водел ниту една постапка.

Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди во текот на 2021 има постапувано по 63 претставки за употреба на физичка сила од страна на полициски службеници. Одделот утврдил дека 19 претставки се неосновани, за 40 немало докази да се утврдат наводите во претставката, а само за четири претставки Одделот утврдил дека се основани. За три претставки Одделот поднел кривични пријави до надлежното обвинителство и едно известување до надлежното обвинителство.

Управата за извршување на санкции во текот на 2021 постапувала по две претставки за нечовечко постапување и примена на сила од страна на припадници на затворската полиција, за кои претставки Управата утврдила дека се неосновани. Во оваа статистика, Управата за извршување на санкции ги нема земено предвид сите претставки за употреба на прекумерна физичка сила и средства за присилба поднесени од Хелсиншкиот комитет.

Случај на тортура и нехумано постапување во КПУ Битола

Осудено лице кое издржува казна затвор во КПУ Затвор Битола се обрати до Хелсиншкиот комитет за човекови права поради претрпена тортура и нечовечко постапување од страна на командир, вработен во казненопоправната установа. Имено, лицето наведе дека откако ја побарало својата медицинска терапија, командирот без претходна причина започнал да го тепа лицето на начин што со неколку удари со рацете му нанел видливи телесни повреди во пределот на лицето и на ребрата. Настанот го посведочиле неколку други осуденици во затворот кои повикале итна медицинска помош и направиле фотографии од повредите на осуденото лице. Медицинските лица му вбригале инјекција на осуденото лице поради болките предизвикани од физичкиот напад.

По настанот, по барање на припадник на затворската полиција е поведена постапка за дисциплинско санкционирање на осуденото лице кое било физички нападнато од страна на командирот. Со Решение донесено од страна на управата на казненопоправната установа на осуденото лице му се изрекува дисциплинска казна – самица во траење од пет дена поради наводно одбивање да прими медицинска терапија и недозволиво повикување на Итна медицинска помош од други осудени лица со тоа што тој сторил полесна повреда во установата. Како резултат на наводно сторената полесна повреда во установата, од страна на управата на

затворот е донесено и Решение за негово регресирање од отворено одделение група А во полуотворено одделение група Б.

За проверка на овие наводи и целосно истражување на овој настан, Хелсиншкиот комитет за човекови права заедно со Македонското здружение на млади правници до Управата за извршување на санкции поднесе барање за спроведување вонреден надзор. Од Управата беше побарано да бидат преземени сите неопходно мерки и дејствија како прибавување на видео снимките од затворот, лекарската потврда издадена од Итната медицинска помош, како и да биде обавен разговор со оштетеното лице и сведоците на настанот, а со цел правилно утврдување на фактичката состојба.

Управата за извршување на санкции ја отфрли претставката поради немање доволно докази, а достави опомена до КПУ Битола во иднина за секој случај да доставува известувања до Управата за примена на средства за присилба. Кривичната пријава која беше поднесена до Основното јавно обвинителство за гонење и истражување кривични дела сторени од страна на лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција против командирот беше отфрлена. Хелсиншкиот комитет смета дека во конкретниот случај надлежното обвинителство не ги презело сите неопходни дејствија за темелно истражување на случајот поради што беше доставено жалба до Вишото јавно обвинителство од каде сè уште нема одговор.

COVID-19 во казненопоправните установи

Управата за извршување на санкции во текот на 2021 година навремено ги презеде сите неопходни дејствија и мерки за да го спречи ширењето на коронавирусот во казненопоправните установи. За време на најголемиот пик, Управата донесе наредба за забрана на користење погодности на осудените лица, како викенди и работа надвор од установата, а посети беа дозволени само од страна на членови на нивните семејства кои поседуваа сертификат за примена вакцина. Сепак, системските недостатоци во пенитенцијарниот систем, како несоодветните материјални услови, доведе до тоа осудените лица позитивни на вирусот или, пак, суспектните да бидат изолирани во несоодветни простории, како што беше и во 2020 година.

На иницијатива на Хелсиншкиот комитет во соработка со Министерството за здравство, започна и процесот на вакцинација на осудените лица во казнено поправните установи. Според последните информации со кои располага Комитетот, околу 40 % од вкупната затворска популација изјавиле желба да примат вакцина против вирусот SARS-CoV-19.

Здравствена заштита на осудените лица

Здравствената заштита останува најгорлив проблем во казненопоправните установи поради што најголемиот број на осудени лица се обраќаат за правна помош до Хелсиншкиот комитет. Медицински кадар воопшто нема во некои казненопоправни установи, како во КПУ Гевгелија, во отвореното одделение на КПД Идризово во Велес, во отвореното одделение на КПУ Куманово во Крива Паланка, а некои установи како КПД Идризово, која брои 1083 лица (состојба јули 2021), има само еден доктор. Поради ова осудените лица не можат да добијат навремена здравствена заштита, а имаат пречки и во пристапот до стоматолошки услуги. Психијатар речиси никаде нема ангажирано, а осудените лица се носат *ad hoc* на психијатриски прегледи, кога најчесто им се

препишува медикаментозна терапија што понатаму не се следи. Терапијата која осудените лица ја примаат, вклучително и онаа препишана од психијатар, често се ординира од страна на други осудени лица, затворски персонал, кои не се здравствени работници или медицински техничари кои не се стручни за терапија препишана од специјалист психијатар. Осудениците се соочуваат и со проблеми во пристапот до секундарна здравствена заштита. Казненопоправните установи немаат доволно медицинска терапија која се наоѓа на позитивната листа на лекови, па така осудените лица се често приморани сами да ја набавуваат истата, а доколку немаат финансиски средства, остануваат без терапија што директно ги загрозува нивните здравје и живот. Дополнително, психијатарот од тимот нотира дека во установите недостига медицинска терапија метадон и бупренофин, која е терапија за лекување зависност од опијати што придонесува до зголемување на бесот и агесијата кај осудените лица кои страдаат од апстиненцијални кризи и во таква состојба предизвикуваат немир и се сместуваат во самица за издржување дисциплинска мерка што дополнително штетно влијае врз нивното ментално здравје.

Хелсиншкиот комитет за човекови права ги даде своите препораки до Министерството за здравство со цел изнаоѓање долготрајно решение за овој проблем. Некои од препораките беа да се пресмета степенот на ризик на здравствените работници кои би работеле во казненопоправните установи со цел тие да добијат бенефициран стаж за работа во затвор, но и одвојување определен износ на финансиски средства од државниот буџет, со цел исплата на поголеми плати на докторите кои би работеле во затворите. Само на ваков начин здравствениот кадар би бил стимулиран да покаже интерес за работа со оваа група на маргинализирани лица во затворски услови.

Воспитно-поправен дом за женски лица

Женските лица кои издржуваат воспитно-поправна мерка се сместени во КПД Идризово. Тие се оддалечени само на неколку метри од возрасните осуденички поради што често доаѓаат во контакт со нив. Условите во женското одделение на КПД Идризово ни приближно не ги задоволуваат стандардите во кои девојчињата треба да ја издржуваат воспитно-поправната мерка. Тие немаат никакви услови за спортски и вокациски активности, немаат доволно групни и индивидуални активности, образовен процес, ниту пак соодветни материјални услови, а особено поради тоа што се оддалечени само на неколку метри од возрасните осуденички. Државата треба да изнајде решение со цел нивно сместување во објект кој ќе ги исполнува условите како што е ВПД – Тетово. Членот 40 од Законот за извршување на санкции предвидува дека: „децата според полот се сместуваат во посебни домови, а можат да бидат сместени во еден дом, но одвоено.“ Оттука, девојчињата можат да бидат преместени во ВПД – Тетово на начин што ќе бидат одвоени од машките лица, но за таа цел ќе биде потребно и вработување дополнителен кадар што бара и одвојување на определени средства од државниот буџет, кој буџет за казненопоправните установи и воспитно-поправната установа оваа година беше повторно намален.

Паузиран процесот на образование во воспитно-поправните домови

Образовниот процес во воспитно-поправните установи беше паузиран во септември 2020 година, кога заврши и проектот финансиран од УНДП за поддршка на образованието во овие установи. Образовниот процес се одвиваше во соработка со Министерството за образование и

наука и локалните училишта. Образованието е од круцијално значење за ресоцијализација на децата и нивно враќање во општеството, особено доколку се земе предвид фактот дека голем дел од децата кои издржуваат воспитно-поправна мерка се неписмени и немаат завршено ниту основно образование. Децата во воспитно-поправните установи имаат право на еднаков третман во пристапот до образование, како и децата надвор. Тие имаат потполно право да се образуваат, да стекнуваат основни навики, да стекнат и развијат чувство на одговорност итн. Образованието во воспитно-поправните установи не е додадена вредност во системот на малолетничка правда, туку незаменлива компонента. Најважната и најосновната улога на образованието е децата да излезат од установата пообразовани, поинформирани и поспособни. Недостигот на образование остава штетни последици врз децата и директно придонесува кон тоа да не се исполнат целите зашто децата се упатени на издржување воспитно-поправна мерка. Поради тоа државата мора итно и неодложно да ги преземе сите мерки за образовниот процес во воспитно-поправните установи да продолжи да се спроведува во најкус можен рок. Одговорност за ова треба да има Министерството за образование и наука кое согласно закон е обврзано да го планира, финансира и спроведува образованието во овие установи.

Мониторинг на полициски станици

Хелсиншкиот комитет за човекови права во партнерство со Македонското здружение на млади правници во текот на 2021 година спроведоа 9 посети на полициски станици на ниво на деветте сектори за внатрешни работи во државата. Потребата од спроведување теренски посети со цел утврдување на фактичката состојба во полициските станици произлегува од постојаните критики кои ги упатуваат невладините организации, Народниот правобранител, но и Европскиот Комитет за превенција од тортура и нехуман или понижувачки третман или казнување (КПТ) во поглед на материјалните услови во полициските станици, примената на прекумерна физичка сила врз лицата лишени од слобода, како и во поглед на заштитата на нивните фундаментални права. Имено, Европскиот комитет за заштита од мачење и нечовечко или понижувачко постапување или казнување (КПТ) во својот последен извештај за петтата периодична посета на нашата држава, која беше спроведена во период од 2 до 12 декември 2019, нотира дека иако постои напредок во поглед на материјалните услови во полициските станици поради реконструкција на голем дел од нив, сепак во дел условите се сè уште под стандардите, а особено поради недостиг од светлина и греење во просториите за задржување. Покрај податоци за материјалните услови, КПТ во својот извештај забележува пораст на физичкото малтретирање врз лицата лишени од слобода, но и повреда на правото за информирање на трето лице при лишување од слобода, како и правото на пристап до адвокат.

При спроведување на теренските посети, адвокатите ангажирани од страна на мониторинг тимот немаа прилика да разговараат со задржано лице од причина што во голем дел од полициските станици не беше затекнато задржано лице. Оттука, претставниците не беа во можност да нотираат евентуална употреба на прекумерна физичка сила врз задржано лице или, пак, повреда на некои од правата во случај на лишување од слобода.

Како некои од главните препораки што произлегоа од теренските посети се: реконструкција на просториите за задржување и просториите за разговор со задржани лица со цел исполнување на меѓународните стандарди за заштита на правата на лицата лишени од слобода, приспособување на посебни простории за разговор со деца согласно Законот за правда на децата, воспоставување функционален видео и аудионадзор во просториите за задржување и просториите за разговор

со задржани лица. Неопходноста од ваков функционален систем значително ќе придонесе во истрагите за случаи на употреба на прекумерна физичка сила, како и во случаи на самоповредување на задржаните лица, воспоставување соработка помеѓу Министерството за внатрешни работи и АКРСМ со цел непречен пристап до правото на бранител на сите лица лишени од слобода, подобрување на родовата застапеност итн.

Полициска бруталност врз Роми

Ромите во земјава секојдневно се соочуваат со системска дискриминација во речиси сите општествени сфери, со континуирани тешкотии во остварување на правата во сите области, а сето тоа се отсликува и во односот на полицијата кон овие луѓе.

Случајот на претепаните Роми во Битола од 24 септември 2021 година е само еден од случаите во 2021 година кој на дело ја покажа расната дискриминација од страна на полицијата врз Ромите. На видеоснимката, која експресно се прошири низ социјалните мрежи, беше забележано како полициски службеници брутално претепуваат неколку Роми.

Ромите, со поддршка од Хелсиншкиот комитет за човекови права и Македонското здружение на млади правници, водеа судска постапка против полициските службеници. Основниот кривичен суд Скопје на 28.10.2021 година донесе пресуда со која го огласи обвинетиот Г.П., униформиран полициски службеник вработен во СВР Битола, за виновен и го осуди на казна затвор во траење од една година. Обвинетиот поднесе жалба пред Апелациониот суд во Скопје.

Општа препорака број 36 на Комитетот за елиминација на расната дискриминација

На својата 102 сесија одржана од 16 до 22 јануари 2020 година, Комитетот за елиминација на расната дискриминација ја усвои својата Општа препорака број 36 за спречување и борба против расното профилирање од страна на полициските службеници.¹⁵

Комитетот во оваа препорака ја препознава практиката на расно профилирање во полицијата, како повреда на фундаменталните вредности и човекови права засновани на 1) недискриминација врз основа на раса, боја на кожа, потекло, национална или етничка припадност (и други интерсекциски основи) и 2) еднаквост пред законите. Расното профилирање ги повредува процесните права и правото на фер и правично судење. Комитетот дополнително ја нагласува обврската на државите, која за нив произлегува од Конвенцијата за елиминација на сите форми на расна дискриминација, да не учествуваат во активности и практики на расно профилирање против индивидуи или групи луѓе. Препораката предвидува обврска за државите постојано да ги менуваат политиките, законите и останатите прописи со цел да ја спречат појавата на расно профилирање. Државите се должни да обезбедат соодветни и ефективни заштитни механизми против расно профилирање во домашниот правен поредок и да обезбедат механизми за надоместок на штетата предизвикана од ваквата практика (на индивидуално или колективно ниво).¹⁶

¹⁵ Committee on the Elimination of Racial Discrimination. (2020, November 24). General recommendation No. 36 (2020) on preventing and combating racial profiling by law enforcement officials. Достапно на:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolNo=CERD/C/GC/36&Lang=en

¹⁶ Ibid.

Расното профилирање има негативни и кумулативни ефекти врз благосостојбата на поединците и заедниците, имајќи предвид дека едно лице може секојдневно да биде подложено на расно профилирање во својот живот. Жртвите на расно профилирање честопати го интернализираат неговото влијание во услови на недостаток на ефективни лекови и средства за надоместок на претрпената штета. Воедно, на овој начин кај жртвите на расно профилирање се создава огромна недоверба во институциите надлежни за спроведување на законите. Кај нив се создава чувство на неправда, понижување и страв од повторување, а тие дополнително стануваат и потенцијални жртви на секундарна виктимизација.¹⁷

Меѓу другото, расното профилирање може да доведе и до: прекумерна криминализација на одредени категории лица, зацврстување на стереотипните асоцијации помеѓу кривичното дело и етничката припадност на сторителот, непропорционални стапки на затворени лица од категориите заштитени со Конвенцијата, зголемување на ранливоста на лицата кои припаѓаат на групи заштитени со Конвенцијата, непријавување на делата на расна дискриминација и злосторства од омраза и изрекување построги казни од страна на судовите против припадниците на таргетираните заедници.¹⁸

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

ГОВОР НА ОМРАЗА

Хелсиншкиот комитет за човекови права во 2021 година, слично како и за 2020 година, нотира висок број на случаи со говор на омраза на социјалните медиуми, **односно 877 пријави на порталот www.govornaomraza.mk**. Говорот на омраза врз основ на етничка припадност повторно беше на врвот на пријавите, достигнувајќи 34 % од сите случаи. Истовремено, пријавите врз основ на сексуална ориентација и родов идентитет забележаа раст во 2021, односно изнесуваат 33 % од вкупниот број на пријави. Една петтина од пријавите се однесуваа на говорот на омраза поврзан со политичката припадност.

Хелсиншкиот комитет во текот на 2021 година укажуваше дека говорот на омраза врз основ на етничка припадност и сексуална ориентација и родов идентитет е во постојан пораст, како на социјалните медиуми, порталите, така и во јавниот живот. Од нашата анализа на коментарите на социјалните медиуми на содржина објавена од влијателни портали на македонски и албански јазик, се забележува дека кај припадници на најголемите етнички заедници, Македонци и Албанци, владее крајна недоверба во институциите. Присутен е стравот и неразбирањето помеѓу етничките заедници за што придонесува и градењето ставови врз дезинформации и лажни вести. Исто така, интензивна е употребата на крајно навредливи и понижувачки епитети кон „другите“. Покрај ова, нотираме загрижувачки тренд на раст на *говор полн со омраза*, односно употреба на крајно мизогин, деградирачко навредлив и хомофобичен речник во јавната комуникација, што дополнително го зголемува интензитетот на омраза на социјалните медиуми.

Исто така, внатрешните политички случувања доведоа до продлабочување на негативната реторика, која честопати се заснова врз дезинформации и лажни вести, без проверка на фактите за водење понатамошна дискусија. Може да се констатира дека честопати, особено кога нема доволно информации од надлежните институции за одредена одлука или предлог, се случува ескалирање на дискусијата на социјалните медиуми.

Врз основ на воспоставениот мониторинг на социјалните медиуми, Хелсиншкиот комитет забележа дека зголемувањето на говорот на омраза во текот на годината во голема мера се должи на политичките настани во државата. Така, на пример, во првиот квартал од годината, најголемиот број на пријави врз основ на етничка и политичка припадност се должи на јавниот дискурс поврзан со организирањето на пописот на населението, кој беше закажан за април 2021 година и изјавите на првиот потпретседател на Владата околу планот за распределување на вработените, согласно со Охридскиот рамковен договор.

Како пример го издвојуваме протестот одржан на 29 јануари 2021 година за случајот Монструм, кој започна во општина Чаир и кој резултира со скандирања, неколкучасовна блокада на скопските улици, скршени прозорци, навреди и барања за разрешување на обвинителката Фатиме Фетаи. Покрај тоа, беше причинета и материјална штета на објектот на Министерството за надворешни работи од страна на учесниците на протестот. Во говорот што го одбележа овој протест, Хелсиншкиот комитет увиде елементи на говор на омраза, особено во скандирањето кое поттикнува и предизвикува омраза и раздор по однос на национална/етничка припадност,

согласно член 319 од Кривичниот законик. Од упатените пораки на протестот беше забележано скандирање: „УЧК, Македонија е на Албанците“, „Голема Албанија“, како и директни лични навреди упатени кон јавната обвинителка. Видеото од протестот е достапно и на социјалните медиуми.¹⁹

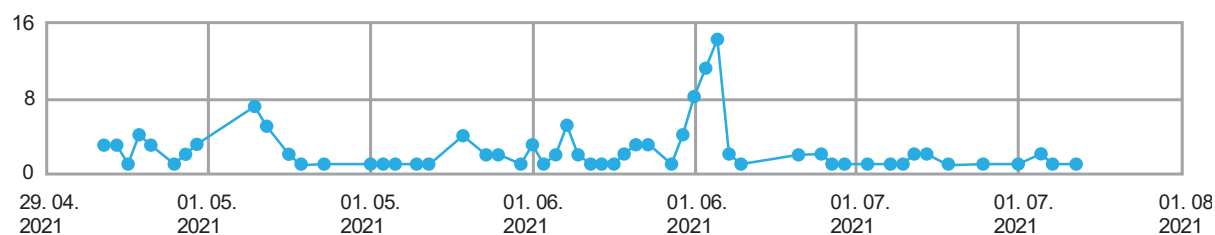
Најмногу интерес и интензитет предизвика повторното актуелизирање на случајот Јавна соба што беше обележано со говор на омраза, говор полн со омраза, напади и навреди. Платформата за родова еднаквост одржа прес-конференција на која упати барања до Јавното обвинителство и Советот на јавни обвинители за конечно разрешување на овој случај и доследно пружање заштита на жените жртви на родово засновано насилство. Платформата испрати конкретни барања до Јавниот обвинител, Љубомир Јовески и претседателот на Советот на јавни обвинители, Ацо Колевски:

- Кривичен прогон на сторителите од случајот „Јавна соба“ и за полнолетните жртви во случајот, а не само за делото „производство и дистрибуција на детска порнографија“;
- Обвинителни акти против сторителите од „Јавна соба“ за делата „злоупотреба на лични податоци“, „посредување во вршење проституција“, „загрозување на безбедноста“ или „ширење расистички и ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем“, зависно од околностите на случајот;

Понатаму, во текот на годината се интензивира негативната реторика во контекст на дебатата за воведување графа за етничко изјаснување во личните карти и подготовката на државата за спроведување на пописот. По одлуката на Владата за заострување на мерките за заштита од COVID-19, односно продолжувањето на ограничувањето на движење од 20:00 до 05:00 часот, социјалните мрежи беа исполнети со препукување и размена на негативни коментари од аспект на поддршката/несогласувањето со ефективните мерки.

Говорот на омраза на етничка основа останува доминантен, се интензивира и хомофобичниот говор

Кон средина на годината нотирано е драстично зголемување на хомофобичниот говор на омраза, кој се користи како средство за навреда и понижување на поединци, со што воедно се напаѓа и цела заштитена категорија врз основ на сексуална ориентација и родов идентитет. Така, за период од три месеци (мај-јули), на веб-платформата www.govornaomraza.com се забележани вкупно 136 пријави, по 7 различни заштитни категории. Од вкупниот број на пријави, дури 111, односно 71 %, се по основ на сексуална ориентација и родов идентитет.

¹⁹ Видео од протестот за случајот Монструм (https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=428742271702583)

Хелсиншкиот комитет за човекови права нагласува дека хомофобичниот говор се интензивира во текот на мај, особено по повод содржините кои беа објавени на 17 мај – Денот против хомофобијата, трансфобијата и бифобијата. Во тој контекст, не изостана и говорот на омраза кон овогодинешниот македонски претставник на Евровизија по одржувањето на настанот. По објавувањето на видеозаписот на овогодинешниот претставник на Република Северна Македонија на Евровизија, музичарот се соочи со јавна кампања на социјалните медиуми, која беше крајно негативна и навредлива и содржеше говор на омраза врз основ на неколку категории – етничка припадност, сексуална ориентација и родов идентитет. Според Извештајот за говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет:²⁰ „видливи се и анти-ЕУ ставови во коментарите со хомофобичен и трансфобичен говор на омраза. Клучниот став е дека Унијата ги наметнува правата на ЛГБТИ луѓето, потоа непочитувајќи ја волјата и традицијата на поединечните земји. Пролонгирањето на процесот на ЕУ интеграции, особено се користи за дополнително ширење на омразата кон ЕУ и кон ЛГБТИ“.

Парада на гордоста

Хомофобичниот и трансфобичниот говор во мониторираниот период континуирано се појавува со пикови поврзани со клучните настани за промоција на ЛГБТИ права, особено Парадата на гордоста. Пред Парадата имаше неколку настани што исто така предизвикаа лавина од говор на омраза, како интервјуата на активисти и ЛГБТИ луѓе и „излегувањето од плакарот“ на претставникот на Евровизија, Васил Гарванлиев. Објавувањето на датумот за парадата, одржувањето на Викендот на гордоста непосредно пред Прајдот и поддржувачките пораки од повеќе политичари по повод Меѓународниот ден за борба против хомофобијата и трансфобијата, исто така предизвикаа бројни коментари со говор на омраза.

Притоа, во анализираниот говор на омраза континуирано се повторуваат истите елементи, од каде е јасно дека хомофобичниот и трансфобичниот говор е нужно поврзан со национализмот, фашизмот, а во повеќе случаи и со сексистички и ксенофобичен говор. Исто така, видливи се елементи на теории на заговор во кои унапредувањето на ЛГБТИ правата се прикажува како конспирација за уништување на човештвото, заедно со други теории на заговор, особено тие што се поврзани со COVID-19.

Во документираниот говор на омраза се афирмира стравот и гадењето кон ЛГБТИ луѓето. Па така, тие се претставени преку истополов анален секс или орален секс, проследено со бројни сликички кои претставуваат повраќање. На ваков начин редовно се дехуманизираат ЛГБТИ луѓето, а борбата за нивните права се сведува во рамка на „перверзни“ сексуални односи, со кои, според коментаторите, ЛГБТИ луѓето имаат намера сите да ги „заразат“, а особено децата. Целта на ширењето страв од ЛГБТИ луѓето е да се создаде загриженост и мобилизација против нив, преку тврдења дека нивната намера е да ги уништат семејството, децата, нацијата, човештвото итн. Овие стратегии за портретирање малцинска група се добро познати и документираните стратегии, кои се употребувани и против Евреи, мигранти, муслимани итн. Политиките на страв и гадење

²⁰ Извештај за говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет за периодот 15.05.-15.07.2021 година, Издавач: Здружение за сексуални и родови малцинства СУБВЕРЗИВЕН ФРОНТ
Скопје: <https://bit.ly/3Dm3Pru>

вообичаено се користат од страна на (екстремно) десничарски движења, чија цел е да го оддржуваат статус кво то во кое уживаат привилегии, негирајќи го остварувањето на правата на различни групи во општеството, меѓу кои се и ЛГБТИ луѓето.

Говор на омраза на локално ниво

Хелсиншкиот комитет за човекови права и во 2021 година спроведуваше мониторинг на говорот на омраза во градовите: Битола, Штип и Тетово²¹. Од страна на Хелсиншкиот комитет, во согласност со претходно утврдената методологија, беа набљудувани и репортирани локални настани, јавни површини, онлајн просторот, објави од локални портали, телевизии и сл., локални профили од социјалните мрежи и групи кои објавуваат содржани поврзани со локалниот контекст. Доминантни видови на говор на омраза во овие три града и понатаму остануваат говорот на омраза врз основа на етничка припадност, говорот на омраза врз основа на политичка припадност и говорот на омраза кон припадниците на ЛГБТИ заедницата. Иако овие три локални средини директно не беа поврзани со одржувањето на „Парадата на гордоста“ во Скопје, овој јунски настан и на овие места предизвика говор на омраза заснован на сексуалната ориентација и родовиот идентитет. Јавните површини и понатаму се испишуваат со графити и цртежи со навредлива содржина, кои предизвикуваат нетрпеливост, непочитување и омраза.

Тетово

Во Тетово во 2021 година и понатаму доминантен останува говорот на омраза врз основа на етничка/национална припадност, со значително поголема зачестеност на говорот на омраза кон Македонците. Загрижувачка е нетрпеливоста, неприфаќањето и омразата врз основа на религиска и верска припадност кон немуслиманите. Сите 13 случаи кои беа забележани на интернет-просторот се однесуваа на говор на омраза кон христијаните или останатите религиски групи кои не се муслимани. Фејсбук и Твитер се социјални мрежи каде ваквиот говор е најзастапен.

Сите случаи на говор на омраза насочен кон припадниците на ЛГБТИ заедницата во Тетово беа регистрирани во јуни, непосредно за време на одржувањето на втората „Парада на гордоста“ во Скопје. Овој вид на говор на омраза во Тетово е присутен независно од етничкиот контекст. Во 2021 година не беше забележан ниту еден случај на говор на омраза врз основа на политичка припадност, наспроти трите нотирани случаи во 2020 година.

Битола

Во периодот од јануари 2021 до август 2021 година во Битола се забележани 46 случаи на говор на омраза, наспроти 55 случаи на говор на омраза забележани за истиот тој период на мониторинг во 2020 година. Сите случаи на говор на омраза се забележани на социјалните мрежи

²¹ ХК: Годишен извештај за состојбата со говорот на омраза на локално ниво во градовите: Тетово, Битола и Штип за 2021 година: <https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2021/12/izvestaj-mk.pdf>

Фејсбук, Твитер и ТикТок, додека случаи со исцртување графити и цртежи на јавните површини во градот нема. Најголем број од забележаните случаи на говор на омраза се насочени кон ЛГБТИ заедницата (25 случаи, наспроти осум во претходната година), што претставува повеќе од половина од вкупниот број на случаи на говор на омраза во 2021 година или 54 %. Битола „изобилува“ со различни случаи на говор на омраза. Забележан е еден случај на говор на омраза врз основа на социјално потекло, забележан е еден случај на сексизам и два случаи на ксенофобија. Понатаму, забележани се седум случаи на говор на омраза кон политички неистомисленици и еден случај на говор на омраза врз основ на здравствена состојба, поврзана со пандемијата предизвикана од коронавирусот. Во 2021 година во Битола се забележани четири случаи на говор на омраза врз основа на етничка припадност, наспроти 36 вакви случаи забележани во претходната година.

Констатацијата од 2020 година дека во Битола Ромите се најмаргинализирана заедница и дека го трпат најинтензивниот говор на омраза во секојдневната комуникација на социјалните мрежи, се потврдува и во овој извештај. Од четири регистрирани случаи на говор на омраза врз основа на етничка припадност, три се директно и експлицитно упатени кон Ромите.

Штип

Во 2021 година во Штип се забележани двапати поголем број случаи на говор на омраза и тоа вкупно 88 случаи, споредено со 36 случаи забележани во 2020 година. Сите случаи на говор на омраза се нотирали на социјалните мрежи. Во периодот на набљудување, почнувајќи од јануари, па до август 2021 година, не се забележани графити или цртежи на јавни површини кои содржат вакви пораки. Од сите забележани случаи, најзастапен е говорот на омраза насочен кон ЛГБТИ+ заедницата и говорот на омраза насочен кон Албанците, Ромите и Власите. На трето место по застапеност е говорот на омраза врз основа на политичка припадност.

Во Штип се забележани вкупно 67 случаи на говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет. Говорот на омраза насочен кон ЛГБТИ+ заедница е најзастапен, со дури 76 % од вкупниот број (претходната година биле забележани само шест случаи на говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет). Со сигурност може да се заклучи дека одржувањето на „Парадата на гордоста“ претставува причина за толкавата зачестеност на овој вид говор на омраза (во мај се забележани 13 случаи, во јуни 37, а во август 15 случаи на говор на омраза кон ЛГБТИ+ заедницата).

Интернет-малтретирање (cyber-bullying)

Хелсиншкиот комитет за човекови права во 2021 година првпат спроведе истражување за застапеноста на интернет-малтретирањето помеѓу средношколците во државата. Истражувањето беше спроведено во период од 20.05.2021 година до 10.06.2021 година во средните училишта „Славчо Стојменски“ во Штип, „Седми март“ во Тетово и „Јосип Броз-Тито“ во Битола и беа вклучени вкупно 317 испитаници на возраст од 15-18 години, по добиена претходна согласност од страна на Министерството за образование и наука и од страна на директорите на

средните училишта преку онлајн прашалник. Онлајн прашалникот беше структуриран на начин да покаже одредени демографски податоци кај испитаниците, податоци поврзани со нивниот социјален статус и положба, сексуална ориентација и родов идентитет, изложеност и зачестеност на интернет-малтретирањето, најчестите облици на интернет-малтретирање, како и последиците по здравјето на учениците.

Од истражувањето увидовме дека и на меѓународно ниво и на европско ниво нема единствена дефиниција за интернет-малтретирањето, но постојат напори за дефинирање на овој феномен од страна на меѓународните организации и европските институции. ООН уште во 2009 година ја истакна важноста на справувањето со киберомразата, вклучително и кибермалтретирањето. Конкретно, во Препораките од 2009 година за промоција на интернетот и онлајн медиумските услуги соодветни за малолетници, интернет-малтретирањето беше дефинирано како продолжување на традиционалното малтретирање во киберпросторот.

Во Република Северна Македонија недостасува дефиниција за интернет-малтретирањето, како и видливи напори од страна на државата за идентификување, превенција, спречување и заштита од овој феномен. Преку ова истражување утврдивме дека:

- Не постои дефиниција на поимот интернет-малтретирање на национално ниво.
- Децата на возраст од 15 до 18 година користат просечно по пет часа дневно на социјални мрежи.
- Од вкупниот број на испитаници 78 % се изјасниле дека биле жртва на интернет-малтретирање.
- Застапени се повеќе форми на интернет-малтретирање, како испраќање навредливи пораки и омаловажување на социјални мрежи, СМС-пораки и чат, повици од непознати броеви, уцени, закани, кражба на идентитет, споделување фотографии со сексуална конотација.
- Иако не е детектирано родово таргетирање, се чини дека женските лица и лицата со различна сексуална ориентација и родов идентитет се поподложни на интернет-малтретирање.
- Детектирана е забранета тема (табу-тема) помеѓу децата од муслиманска вероисповед во врска со родовото изразување и сексуалната ориентација.
- Голем дел од децата кои биле кибержртви почувствувале некакви негативни ефекти по емоционалното, физичкото или менталното здравје, а дури 11 лица се изјасниле дека размислуваат за самоубиство како последица од интернет-малтретирањето.
- Повеќе од половина од лицата со попреченост се идентификуваат како агресори.

За крај, Хелсиншкиот комитет напоменува дека поради немањето судска пракса и казнивост и слабиот капацитет на надлежните институции да го процесираат овој феномен, се поттикнува и нормализира говор на омраза, како начин на кој се комуницира на социјалните медиуми. Покрај ова, сè почесто се евидентира *говор полн со омраза*, односно употреба на крајно мизогин, деградирачко навредлив и хомофобичен речник во јавната комуникација, што дополнително го зголемува интензитетот на омраза. Хелсиншкиот комитет за човекови права ја повикува Владата на Република Северна Македонија, особено Министерството за внатрешни работи, итно да преземе мерки што се во нивната надлежност за санкционирање на овој феномен, односно

поинтензивна работа со граѓанските организации и јавна кампања за дополнителна едукација на граѓаните.

Хелсиншкиот комитет и во овој годишен извештај напоменува дека немањето судска пракса, отсуството на казливост и слабиот капацитет на надлежните институции во процесирањето на вакви дела, водат кон нормализирање на говорот на омраза во јавниот дискурс. Можеме да констатираме дека и покрај искажаниот интерес на некои институции, како Академијата за судии и јавни обвинители и Министерството за внатрешни работи, постои огромна потреба од подготовка на сеопфатна Стратегија (како дел од владината програма за борба со дезинформациите и лажните вести) и конкретен Акциски план за превенција и борба со говорот на омраза. Нашиот мониторинг во континуитет ја докажува тесната корелација помеѓу говорот на омраза и делата од омраза и затоа има потреба од сеопфатна реакција на надлежните институции.

Иако организациите кои се бават со човекови права навремено ги алармираат институциите за говорот на омраза, како и за потенцијалните дела од омраза, органите на прогон, ниту во извештајниот период ниту пак во претходните години немаат покренато ниту едно обвинение за говор на омраза врз основа на сексуална ориентација и родов идентитет. Во недостаток за судска пракса, односно пресуди за говорот на омраза, сторителите и потенцијалните сторители се охрабруваат, па оттаму доаѓа и интензивирањето на ваквиот говор од година во година.

ЗЛОСТОРСТВА ОД ОМРАЗА

Хелсиншкиот комитет деветта година по ред ги регистрира инцидентите од омраза и продолжува да ги споделува наодите со ОБСЕ/ОДИХР за нивниот годишен извештај за злосторства од омраза во земјите учеснички на ОБСЕ.

Во текот на 2021 година се регистрирани вкупно 80 инциденти, што е за 20 % помалку од 2020 година. Причина за намалениот број на регистрирани инциденти е тоа што изминатава година имавме порестриктивен пристап, а поради недостиг на повратни информации од МВР во врска со потенцијалните дела од омраза, односно ги регистриравме само оние дела за кои постоеја индикатори дека се дела од омраза, додека за оние дела за коишто нема доволно индикатори, беше одлучено да не се објавуваат сè додека не се добие повратна информација од МВР. Генералниот заклучок е дека соодветното и времево препознавање и регистрирање на злосторствата од омраза од страна на полицајците и судските власти и понатаму останува на незадоволително ниво.

Најголем процент од регистрираните дела се на политичка – 47,5 % и етничка основа – 36,25 %. Останатите верификувани инциденти се врз основа на верска и религиозна определба – 10 %, мигрантски статус – 5 % и врз основа на сексуална ориентација – 1,25 %. Значително е да се напомене дека исто како и во минатото, пред и за време на изборните процеси, бројот на инциденти од омраза врз основа на политичка определба значително се зголемува. Сите регистрирани инциденти по овој основ се регистрирани во октомври 2021 година за време на одржувањето на локалните избори. Кај повеќето инциденти извршени како резултат на политичка определеност или политичко убедување, жртвите не се луѓе, туку правни лица како резултат на фактот што мнозинството од овие инциденти се однесуваат на штета на имот и нанесување материјална штета. Што се однесува до жртвите и сторителите на дела од омраза врз етничка основа, најчесто се работи за млади лица, припадници на различни етнички заедници.

Повеќето од наводните кривични дела се однесуваат на: уништување имот и туѓи предмети – 46,25 %, предизвикување омраза, раздор и нетрпеливост – 21,25 %, насилство – 16,25 %, загрозување на сигурноста – 12,5 % и разбојништво – 6,25 %, додека 5 % од преостанатите инциденти се однесуваат на телесна повреда, сериозна закана и уништување симболи.

ЛГБТИ ЦЕНТАР

Застапувањето за унапредување на ЛГБТИ човековите права во земјата во текот на 2021 година на некој начин беше продолжување од 2020 година, особено во делот на застапување за воведување на правното признавање на родот и соработката со Интер-партиската парламентарна група за унапредување на правата на ЛГБТИ луѓето во Собранието. Предизвиците кои ги донесе здравствената криза од пандемијата се проткајуваа низ животите на ЛГБТИ луѓето и во 2021 година, особено во делот на безбедноста дома, вработувањето и останувањето вработен, здравствената заштита со особен фокус на менталното здравје, остварувањето на основните права и заштитата на тие права. Пандемијата беше и остана главен изговор на институциите за нивната летаргичност и непостапување што, пак, од друга страна е главен предизвик на граѓанските организации, кои преку својата работа се во постојани обиди да ги разбудат институциите и да ги натераат да си ја работат работата.

Иако годината започна оптимистички, барем за ЛГБТИ организациите, дека конечно долго очекуваниот Закон за матична евиденција во кој се воведе за првпат правното признавање на родот, ќе биде предложен пред Собранието и усвоен, во текот на целата година целиот процес за негово донесување толку се развлече што и оваа година ја завршивме без овој закон. Паралелно, Центарот заедно со Националната мрежа против хомофобија и трансфобија активно застапуваше за донесување на првиот Национален акциски план за ЛГБТИ права кој се подготвуваше во работна група при Министерството за труд и социјална политика. Процесот на застапување за овој НАП беше проследен со низа предизвици, меѓу кои и внесување измени на Законот за семејство со регулирање истополови партнерства, кои иако беа првенствено предложени од Министерството, подоцна магично исчезнаа од текстот на акцискиот план. Процесот на подготовка на овој акциски план беше нецелосно транспарентен, а работата на работната група не беше добро организирана. Годишната ја завршивме без овој исклучително важен документ, без изгледи кога и дали воопшто ќе биде усвоен.

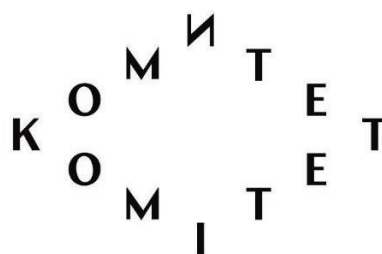
И покрај тоа што 2020 година ја завршивме со усвоен Закон за спречување и заштита од дискриминација и формирана независна Комисија за спречување и заштита од дискриминација, во 2021 година Комисијата остана без еден член чиј избор повторно беше одолговлекуван. Иако кон крајот на годината се спроведе постапка за избор на последниот член на Комисијата, членот од непознати причини не беше избран. Несериозноста на Собранието за прашање кое е од исклучителна важност за маргинализираните заедници и повтореното одолговлекување и нетранспарентноста за избор, кој и во минатото беше силно критикуван, ни покажува дека за жал ништо не е променето кај оваа законодавна власт и дека грешките од минатото не се никаква поука.

Говорот на омраза кон ЛГБТИ луѓето беше зголемен во текот на годината, особено во месеците кога зголемена беше и видливоста на заедницата околу Прајд викендот, Парадата на гордоста и одбележувањето значајни меѓународни денови за заедницата. Во делот на злосторствата од омраза врз основа на сексуална ориентација и/или родов идентитет, иако правно регулирани со Кривичниот законик, не е забележана позитивна промена во постапувањето на институциите.

Главниот проблем останува кај полицијата која продолжува да не ги регистрира како дела од омраза, односно да ги регистрира како други дела казниви со Кривичниот законик и Законот за

прекршоци. Регистрацијата на пријавените дела како дела од омраза сторени токму поради сексуалната ориентација и/или родовиот идентитет на жртвата е круцијална за нивно натамошно соодветно процесирање од страна на Јавното обвинителство и заштита на жртвата, а секако и заради обезбедување точни податоци за ваков тип на кривични дела, како статистички податоци врз кои ќе се базира натамошното застапување во оваа област. Дополнително, кон крајот на 2021 година, а поврзано со петте напади на ЛГБТИ Центарот за поддршка кој сè уште не се разрешени и се заглавени во Основното јавно обвинителство, Центарот доби одговор од ОЈО за еден од нападите седум години подоцна, дека МВР нема форензичка опрема за препознавање и компарирање лица и поради тоа нема да покренат кривична постапка, затоа што „нема основи на сомнение дека е сторено кривично дело за кое гонењето се презема по службена должност“.

Центарот продолжи редовно да известува за состојбата со човековите права на ЛГБТИ луѓето и даде свој придонес кон извештајот за состојбата со човековите права на ЛГБТИ луѓето на ниво на Европа подготвен од ИЛГА Европа, како и кон извештајот на Европската Комисија.

Од отворањето на Сигурната куќа до денес има вкупно 48 корисници/чки на услугите на шелтерот, кои зад себе имаат успешни приказни. Во периодот од јануари до декември 2021 беа згрижени 9 корисници на услуги. Семејното и родово базираното насилство, односно насилството врз основ на сексуална ориентација и/или родов идентитет и во 2021 година останува во најголем процент доминантниот облик на насилство, според евидентираниите/документирани случаи на Сигурната куќа.

Пандемијата донесе зголемен ризик од невработеност, а со тоа ги оневозможи ЛГБТИ+ лицата да имаат економска независност, што пак условува да останат во домот каде трпат насилство врз основ на сексуална ориентација и/или родов идентитет. Во таа насока безбедното и доверливо опкружување кое го нуди шелтер центарот Сигурна куќа беше од суштинско значење за процесот на прекинување на кругот на насилството и за процесот на зајакнување на менталното и физичкото здравје на најмаргинализираните членови на ЛГБТИ+ заедницата.

Во 2021 година отпочна процесот на лиценцирање на шелтер центарот Сигурна куќа. Исто така, во текот на годината беше воспоставена соработка со здруженија, институции, поединци и компании, а во насока на овозможување подобри услови за социјализација на корисниците, како и поддршка за секојдневно функционирање на шелтерот.

Во насока на градење дополнителни капацитети за финансиска одржливост на шелтерот и на ЛГБТИ Центарот за поддршка, социјалниот клуб Комитет, кој беше формиран во 2019 година како подружница на Хелсиншкиот комитет, продолжи со работа и организирање социјални настани веднаш по олабавувањето на рестриктивните пандемиски мерки.

Една од значајните активности на ЛГБТИ Центарот за поддршка е формирањето група на родители на ЛГБТИ деца, со цел да им се даде поддршка на родителите во моменти кога семејствата имаат предизвици во справувањето со ситуации кога нивното дете ќе им ја открие сексуалната ориентација и/или родовиот идентитет.

2021 година ја одбележа и програмата за регантирање во рамките на програмата Млади уметници за промени, чија цел беше да ги мотивира младите квир уметници кои често немаат пристап до финансиски средства да креираат културни проекти кои се занимаваат со ЛГБТИ прашања. „Скопје Прајд Викенд“ фестивалот го имаше своето деветто издание, овој пат насловено како „НАСТРАНО ЗАЕДНИЧКО: Политики на пријателство, љубов и афекти“. И, конечно, но не и помалку важно, во 2021 година беше успешно организиран вториот Скопје Прајд, кој се одвиваше под слоганот „Вон сидовите“, во присуство на околу 2000 учесници.

ГОДИШЕН ИЗВЕШТАЈ ЗА
ЧОВЕКОВИТЕ
ПРАВА

ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
ЗА 2021 ГОДИНА

